

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**MOTIV SMRTI V KLÍČOVÝCH LITERÁRNÍCH
DISKURSECH ČESKÉHO 19. STOLETÍ**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dalibor Tureček, CSc.

Autor práce: Zuzana Kalinová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 26. 7. 2012

.....
Zuzana Kalinová

Děkuji prof. PhDr. Daliboru Turečkovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady a trpělivost při realizaci této bakalářské práce.

Anotace

Předložená bakalářská práce je zaměřena na podobu a funkci motivu smrti v reprezentativních textech hlavních literárních diskursů české literatury 19. století. Romantismus je zastoupen *Marinkou* Karla Hynka Máchy, *biedermeier Babičkou* Boženy Němcové. Zástupcem realistické literatury je *Kalibův zločin* Karla Václava Rase a naturalismus reprezentuje *Kuře melancholik* Josefa Karla Šlejhara. Úvodní kapitola je věnována proměnám motivu smrti v dějinách literatury a lidstva vůbec. Další kapitoly interpretují jednotlivá díla, která jsou mezi sebou porovnávána v poslední kapitole práce. V závěru jsou shrnuty nejdůležitější poznatky, k nimž se během práce dospělo.

Annotation

Presented bachelor thesis is focused on a form and a function of a theme of death in representative texts of main literary discourse of Czech literature of 19th century. Romanticism is represented by Mácha's *Marinka*, *biedermeier* by Němcová's *Babička*. The example of realism is presented by *Kalibův zločin* by Karel Václav Rais and naturalism can be found in a book by Josef Karel Šlejhar named *Kuře melancholik*. Introductory literature is dedicated to changes of the theme of death in the historical development of literature and in the development of the mankind itself. Following chapters interpret chosen books, which are compared in the last chapter of this thesis. At the end are summarized the most important knowledge, which were found during work.

OBSAH:

ÚVOD	- 8 -
Metodologický exkurs – MOTIV	- 9 -
1. MOTIV SMRTI NAPŘÍČ DĚJINAMI.....	- 10 -
1.1 Starověk.....	- 10 -
1.2 Středověk.....	- 11 -
1.3 Novověk	- 12 -
1.3.1 Konec 15. - 18. století.....	-12-
1.3.2 19. století	- 12 -
1.4 Závěr	- 13 -
2. MÁCHA – MARINKA	- 14 -
2.1 Smrt Marinky	- 14 -
2.2 Jazykové prostředky spojené s motivem smrti.....	- 18 -
2.3 Závěr	- 19 -
3. NĚMCOVÁ – BABIČKA	- 20 -
3.1 Geneze Babičky	- 20 -
3.2 Motivy smrti ve vyprávění o Viktorce	- 21 -
3.3 Smrt babičky	- 25 -
3.4 Ostatní podoby smrti	- 29 -
3.4.1 Další úmrtí.....	- 30 -
3.4.2 Jak se mluví o mrtvých.....	- 31 -
3.4.3 Motivy smrti obsažené v lidové tradici	- 32 -
3.5 Závěr	- 34 -
4. RAIS – KALIBŮV ZLOČIN.....	- 36 -
4.1 Maminčina smrt	- 36 -
4.2 Úmrtí otců	- 37 -
4.2.1 Bouček.....	-37-
4.2.2 Starý Kaliba	- 39 -
4.3 Zločin Kalibův?.....	- 40 -
4.4 Dva konce.....	- 44 -
4.5 Závěr	- 45 -
5. ŠLEJHAR – KUŘE MELANCHOLIK	- 47 -

5.1 Smrt maminky	- 47 -
5.2 Smrt dítěte	- 50 -
5.3 Jazykové prostředky popisující smrt	- 55 -
5.4 Závěr	- 55 -
6. KOMPARACE INTERPRETOVANÝCH DĚL	- 57 -
6.1 Období před smrtí	- 57 -
6.1.1 Ne/znalost doby příchodu smrti.....	- 57 -
6.1.2 Postoj umírajících ke smrti	- 58 -
6.2 Smrt.....	- 59 -
6.3 Období po smrti.....	- 60 -
6.3.1 Pohřeb.....	- 60 -
6.3.2 Reakce pozůstalých na smrt svých blízkých	- 61 -
ZÁVĚR	- 63 -
POUŽITÁ LITERATURA	- 65 -
Primární literatura	- 65 -
Sekundární literatura	- 65 -
PŘÍLOHY	- 69 -
Závěr Kalibova zločinu v časopiseckém vydání	- 69 -

ÚVOD

Smrt, jakkoli je významná pro formování našeho života, bývá v současné době tabuizována. Lidé většinou umírají v nemocnicích daleko od svých blízkých, kteří se tím pádem nesetkávají se smrtí tváří v tvář jako v minulých staletích. Pokrok v medicíně nám navíc umožňuje neustále posouvat věk úmrtí a celkově zlepšit poslední chvíle umírajících. Smrt se nám tedy může jevit jakožto něco, co se nás netýká. Ve skutečnosti se však týká nás všech bez ohledu na věk či zdravotní stav. Tento fakt byl také hlavním důvodem, proč jsem si vybrala téma, které může mnohým připadat přinejmenším zvláštní a značně pesimistické.

Období 19. století je pro poznání rituálů spjatých se smrtí ideální proto, že v této době byla ještě smrt vcelku běžnou událostí, ze které nebyly vyloučeny ani děti. Dříve různorodý pohřební rituál začal mít v průběhu století ustálenou podobu. Spisovatelé se v tehdejší době tématu smrti nevyhýbali, spíše naopak, proto máme k dispozici velké množství knih, v nichž je motiv smrti obsažen. Pro naši práci jsme zvolili čtyři základní prozaické texty, které reprezentují hlavní literární diskursy české literatury 19. století. Před interpretací jednotlivých děl se krátce seznámíme s proměnami motivu smrti v dějinách literatury a lidstva vůbec. S ohledem na obsáhlost této problematiky se jedná jen o ilustrativní přehled, který nám letmo přiblíží vývoj pohledu na smrt v rozmanitých kulturách a v souvislosti s tím taktéž v různých literaturách.

Po této krátké vsuvce následují kapitoly, jež se věnují podobě a funkci motivu smrti v interpretovaných textech. Prvním interpretovaným dílem je povídka *Marinka* Karla Hynka Máchy, jež představuje jedno ze základních děl romantismu. Druhá a zároveň nejobsáhlejší kapitola pojednává o novele *Babička* Boženy Němcové, která reprezentuje *biedermeier*. Realismus je zastoupen románem *Kalibův zločin* Karla Václava Rase a naturalismus Josefem Karlem Šlejharem s jeho povídkou *Kuře melancholik*. Na počátku každé kapitoly je stručně vymezen literární diskurs, ke kterému se dané dílo řadí. Následuje text samotné rozpravy (přičemž u *Kalibova zločinu* je na rozdíl od ostatních knih kladen zvláštní důraz na psychologické pohnutky postav) a v závěru kapitol jsou shrnuty základní poznatky, k nimž se v průběhu analýzy dospělo. Shrnutí tvoří rovněž poslední kapitolu práce, která se formou sumarizace pokouší porovnat jednotlivé knihy. Závěr této kapitoly je nahrazen konečným závěrem, jenž přibližuje výsledky daných interpretací.

Metodologický exkurs – MOTIV

Motiv je předmětem zájmu mnoha literárních teoretiků, kteří se snaží co nejpřesněji definovat tento pojem a vysvětlit různost jeho použití v literárních dílech. Daniela Hodrová, jež bývá s pojmem „motiv“ spojována nejčastěji, jej definuje jakožto *„zvláštním způsobem užití slova, věty, obrazu – takovým způsobem, který naznačuje jeho vnitřní souvislost s příběhem a smyslem díla, například prostřednictvím opakování, umístěním v jádru díla, někdy i grafickým zdůrazněním apod.“*¹

Výběr a uspořádání motivů sice záleží na autorovi, avšak čtenář je musí objevit. Rozpoznání motivů je tedy závislé na subjektivitě interpreta, proto se může snadno stát, že některé motivy zůstanou čtenáři skryty. Správné určení motivů je ztíženo tím, že motiv může být vyjádřen několikerým způsobem, a to *„i v podobě různých synonym, opisů, obrazů s podobným významem“*². Podobnou rozmanitost nalezneme i v klasifikaci motivů. Motivů můžeme dělit buď na verbální, nebo neverbální, které lze dále členit na grafické a zvukové. Motivů můžeme také rozlišit podle způsobu jejich výskytu v textu, čímž získáme tzv. „monomotiv“, který se v textu objevuje jen jednou, a leitmotiv neboli opakující se motiv.

V každém literárním diskursu existují určité motivy, které se opětovně objevují v dílech autorů téhož diskursu. Z tohoto hlediska je v 19. století na motivy nejbohatší romantismus, naopak nejnižší význam motivů je v realismu. U všech diskursů (nejenom) 19. století však můžeme najít společný, kolektivní motiv, kterým je motiv smrti. Prostupuje literárními díly bez ohledu na umělecký směr, k němuž se kniha řadí. Jednotlivé texty se ovšem liší množstvím těchto motivů. V našich vybraných dílech tvoří podstatnou část motivického celku, umožňující nám tím sledovat proměny motivu smrti v jednotlivých textech celého 19. století.

---

¹ HODROVÁ, D. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. Praha 2001, str. 721

² Tamtéž, str. 723

1. MOTIV SMRTI NAPŘÍČ DĚJINAMI

1.1 Starověk

Vědomí smrtelnosti je v životě lidstva přítomno již od jeho počátku. Každá kultura se s touto problematikou vyrovnává jiným, svébytným způsobem. Výsledný postoj ke smrti poté ovlivňuje nejenom myšlení příslušníků daného společenství, ale i jejich umělecké projevy. Literatura tak zpravidla reflektuje stanoviska jednotlivých kultur a umožňuje nám je analyzovat. Je tedy zřejmé, že motiv smrti v literatuře je silně spjat s proměnami přístupu ke smrti obecně.

Pro starobylé civilizace byla typická víra v posmrtný život. Do hrobů se přidávaly předměty, které měly zemřelému pomoci na cestě novým životem. Přesto bylo pro lidi důležité, aby jejich jména nevymizela z paměti ostatních. Dokladem tohoto úsilí jsou například egyptské pyramidy, jež sloužily jako hrobky panovníků. Do jejich útrobu (přesněji do sarkofágů) byly vkládány náboženské texty, které měly nebožtíkům pomoci překonat nástrahy ve světě mrtvých. Dnes jsou známy pod názvem *Knih mrtvých*.

Touha po nesmrtelnosti je také klíčovým motivem nejstaršího dochovaného literárního díla – *Eposu o Gilgamešovi*. Hlavní hrdina, urucký král Gilgameš, se v důsledku smrti svého přítele Enkidua snaží objevit tajemství věčného života, neboť se bojí vlastní smrti. V závěru nakonec přijímá nevyhnutelnost omezenosti lidského pobytu na zemi a zjišťuje, že nesmrtelnými se můžeme stát jen svými skutky.

Podstatná část evropské kultury nalézá (v souladu s křesťanskou tradicí) příčinu lidské konečnosti v *Bibli*. Adam a Eva byli za svůj prohřešek – snědení jablka ze stromu poznání – vyhnáni z ráje, aby neokusili i plody ze stromu života. Tím by se totiž stali nesmrtelnými, a to je výlučně výsada Boha.

Popisu umírání není v *Bibli* věnováno mnoho prostoru, většinou se jedná o holé konstatování skutečnosti. Kupříkladu Abelova vražda je vylíčena následovně: „*Stalo se pak, když byli na poli, že povstav Kain proti Abelovi bratru svému, zabil jej.*“³ Nový zákon je v tomto ohledu obšírnější. Hlavní pozornost je soustředěna na postavu Ježíše Krista, jenž svou mučednickou smrtí lidstvo očistil od prvotního hříchu. Nebyl však

---

³ *Bible svatá*. Praha 1967, str. 8 (Gen, 4:8)

pohřben v hrobě jako obyčejní smrtelníci, nýbrž došlo k jeho zmrtvýchvstání. Dalo by se říci, že tím překonal smrt a dal tak naději ostatním věřícím.

1.2 Středověk

Tematika smrti byla ve středověku patrná zvláště v hrdinských eposech. *Píseň o Rolandovi* či příběhy o králi Artušovi se vyznačují značně podobným průběhem umírání. Hrdiny jsou stateční rytíři, jež umírají v boji za svého krále. Jejich smrt není náhlá, proto se na ni mohou připravit. Vše začíná ulehnutím na záda a zkřížením rukou na prsou. Následuje vzpomínání na prožité události a na osoby, které rytíři ve svých životech poznali. Nejčastěji jde o spolubojovníky a pána, jemuž slouží. Je-li to zapotřebí, poprosí o odpuštění za své hříchy, nebo naopak sami odpouštějí. Po modlitbě k Bohu jim zbývalo jen čekat na blížící se konec.

Muži vnímali smrt jako přirozené zakončení života a stejným způsobem k ní i přistupovali, zatímco ženy byly ztrátou svých blízkých otřeseny. Nezřídka se stávalo, že umíraly takřka současně se svými milými, např. v již zmíněné *Písni o Rolandovi* (Rolandova snoubenka umírá, když vyslechne zprávu o jeho smrti) nebo v eposu *Tristan a Izolda*.

V českém prostředí se motiv smrti uplatňoval převážně v legendách. Popisující životy světců, zaměřili se autoři nejvíce na zobrazení posledních okamžiků bytí, poněvadž právě tyto momenty přispěly k pozdějšímu svatořečení mučedníků. Ať se jedná např. o *Umučení sv. Kateřiny* či nejrůznější legendy o sv. Václavovi, příčina smrti je vždy stejná: vražda. Liší se jen způsob jejího provedení. Sv. Václava prokláli mečem, jeho babičku Ludmila uškrtili a sv. Kateřina byla popravena²⁴.

Dalšími zdroji umrlčí tematiky jsou tzv. „spory“. Nejznámějším je spis Jana ze Žatce *Oráč z Čech*. Obsahem je hádka mezi Oráčem a Smrtí, která k sobě povolala Oráčovu ženu Markétu. Pro nás jsou důležité zejména reakce Smrti na Oráčovo obviňování z nespravedlnosti a maření pozemského štěstí. Smrt si dle svého mínění vede spravedlivě: bere si dobré i špatné a nehledí ani vzdělání, ani na bohatství. Člověkem pohrdá, nazývá ho nečistým výkalem a jinými nelichotivými přízvisky. Svou nadřazenost dává najevo také tím, že Oráči tyká (on jí na oplátku vyká).

---

⁴ Blíže k tématu mučednictví (martyria) např.:

KITZLER, P. (ed.) *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha 2009

SCHAUBER, V. a H. M. SCHINDLER. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1997

Obě strany sváru v předposlední kapitole předstupují před Boha, jenž je nestranně rozsoudí. Ačkoli svou moc dostala od Boha, podle pravidla posledního slova vítězí Smrt. Každý člověk je jí povinen odevzdat život (tělo zemi a duši Bohu). Veškerá vzpoura proti ní je tedy marná. Potvrzuje se tím všeobecné středověké chápání smrti jakožto neodvratné jistoty.⁵

1.3 Novověk

1.3.1 Konec 15. – 18. století

Již od 13. století dochází k individualizaci smrti, kdy lidé poznávali smrt sebe sama. Tato tendence trvala až do století 18. Znovu se objevuje myšlenka posmrtného života a v katolickém prostředí přichází ke slovu pojem „očistec“, který se hojně užívá zvláště ve světové literatuře. Setkáváme se s ním kupříkladu v Dantově *Božské komedii*, kde tvoří dokonce jednu z jejích částí.

V souvislosti s obavou z posledního soudu se v době baroka začínají tisknout knihy *artes moriendi*, sloužící jako návod ke správnému umírání. V českých zemích nabyly na oblíbenosti ve 2. polovině 16. století a na počátku 17. století. Cílem jedinců byla tzv. „dobrá smrt“, čili klidný odchod ze světa bez stopy bolesti či bázně. V podstatě celý život se měl stát přípravou na smrt a literární produkce k tomu značně přispívala svou orientací na toto téma.

1.3.2 19. století

19. století „tvoří předěl mezi předprůmyslovou dobou, kdy smrt byla součástí každodennosti, a rozporným 20. stoletím, jež na jedné straně smrt vytlačovalo, aby ji na druhé straně masově produkovalo“⁶. V průběhu století docházelo k postupnému zesvětšování umírání. Závěti měly spíše právní nežli duchovní charakter a péče o ostatky byla svěřena pohřebním ústavům. Strach z vlastní smrti byl nahrazen strachem ze smrti blízkých.

---

⁵ P. Ariés nazývá tuto smrt „ochočenou“.

⁶ ČORNEJ, P. Ta, která je - ten, který není. In: LORENZOVÁ, Helena a Taťána PETRASOVÁ. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9-11. března 2000*. Praha 2001, str. 10

V literárních dílech měla smrt různé vzezření. V Nerudově *Baladě dětské* se objevovala jako dítě. Stejnou podobu získala i v Nebeského *Protichůdcích*. Tam smrt tvoří dokonce jedno z ústředních témat, společných pro 3 hlavní postavy: jedna chce smrt překonat, druhá přivolat a třetí se s ní smiřuje. Smyslem textu je poznání, že smrt je hříčkou osudu, který člověk nemá právo ovlivňovat.

Častým ukončením života byla sebevražda. Mezi nejběžnější motivace k sebevraždě patřila nešťastná láska (Světlá: *O krejčíkově Anežce*), pocit viny (Erben: *Holoubek*) anebo společenský tlak (Hálek: *Študent Kvoch*).

Po smrti, avšak i před ní, mohlo dojít k převtělení duše, a to do zvířecí nebo rostlinné podoby. Bohatým zdrojem převtělování je Erbenova sbírka *Kytice*, kde se setkáme s oběma formami proměny duše. Jmenovitě jde o balady *Kytice* (matka = mateřídouška), *Holoubek* (zavražděný manžel = holoubek), *Záhořovo lože* (Záhoř a biskup = bílé holubice), *Vrba* (žena = vrba) a *Lilie* (mladá dívka = lilie).

1.4 Závěr

Jednoznačným výsledkem našeho malého nahlédnutí do dějin literatury a lidstva vůbec je vědomí, že motiv smrti je obsažen v zásadních i méně známých literárních dílech už od samého počátku písemnictví. Tvoří jedno ze základních témat světové a samozřejmě také české literatury. V následujících kapitolách se zaměříme na jeho ztvárnění ve vybraných textech českého 19. století.

2. MÁCHA – MARINKA

V první polovině 19. století se klíčovým literárním diskursem stal *romantismus*. Vyznačuje se především „*individuální vzpourou, útekem do historie, lidové slovesnosti, přírody, náboženství, do světa lidských citů a vášní, do exotických zemí*“⁷. Postavy romantických literárních děl jsou zpravidla výjimečné a společensky nezakotvené, s pocitem osamělosti a vnitřní rozervanosti. Prvním českým romantikem byl básník a prozaik Karel Hynek Mácha (1810 – 1836). Mezi jeho prozaickou tvorbu patří kromě mnoha jiných děl např. povídka *Marinka* (1834).

2.1 Smrt Marinky

Bezprostředně poté, co postava Marinky vstoupí do děje knihy, se dozvídáme, že má nevyлéčitelné souchotiny (= tuberkulóza). Již od počátku je tedy jasné, že zemře, ale nevíme jistě, zda se tak stane ještě v průběhu povídky. S přihlédnutím k Máchově poetice však máme takřka stoprocentní jistotu, že smrt Marinky bude součástí vyprávění.

Vidina blízkého skonu donutila Marinku oslovit člověka, který jí byl sympatický svým dílem neboli písněmi. Tato skutečnost je důkazem toho, že přítomnost smrti nás nutí dělat věci, kterých bychom se za jiných okolností neodvážili. Nebýt blížícího se konce jejího života, pravděpodobně by se Marinka k básníkovi chovala více odtažitě a nedávala by tolik najevo svou náklonnost k němu.

Z básníkových reakcí na Marinčino povídání o smrti se zdá, jako by byl její nadcházející smrtí zarmoucen více než ona. Když mu Marinka vyprávěla o svém smutku, jeho odezva byla následující: „*Já nebyl v stavu ani slzy umořiti, a proto tím hůře svírala bolest prsa má.*“⁸ Navíc musel zůstat ležet, kdežto Marinka, třebaže „*zdlouhavým mdlým krokem*“⁹, beze slova vstala a přešla k fortepianu, na něž začala hrát. V této chvíli se zdá, jako by nemocným byl básník, přestože je ve skutečnosti plný životních sil. Bolest, kterou mu Marinka způsobila svými slovy a produkcí jeho tesklivé písně, jej dokonce donutila dočasně opustit nuzný příbytek, který Marinka obývala.

---

⁷ PAVELKA, J. a I. POSPÍŠIL. *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno 1993, str. 168

⁸ MÁCHA, K. H. *Marinka a jiné prózy*. Praha 2002, str. 134

⁹ Tamtéž

Marinka věděla, že se s básníkem vidí naposledy, protože tušila svůj brzký konec. Když jí básník sděloval, že až se vrátí z pouti do krkonošských hor, navštíví ji znovu, Marinčinou odpovědí bylo vyprávění jakéhosi příběhu, v němž poutník hledá svou milovanou, avšak vstříc mu přichází pouze neznámá osoba. Básník, jenž nechápal pravý smysl příběhu, se Marinky zeptal, kde bude ona, jestliže nebude ve své sednici. Marinka mu odpověděla prostřednictvím sloky z národní písně, jež končila slovy „*v hrobě tvá milá leží* –“¹⁰. Teprve v tomto okamžiku básník cele pochopí, že Marinčina předpověď vlastní smrti není pouhým výmyslem, nýbrž děsivou realitou. Pochopení vážnosti situace dokládá jednak označení prvního polibku jakožto zároveň posledního, jednak myšlenky básníka po návratu z pouti: „*domnívaje se, že Marinka již zde [na hřbitově] v tichém odpočívá snu, odpočinul jsem též*“¹¹.

Básník zde Marinčinu smrt popisuje jakožto sen¹², což může připomínat Máchův *Máj* a Vilémovy myšlenky ve vězení (viz „*Zítřejší den?! -/ Co přes něj dál, pouhý to sen,/ či spaní je bez snění?/ Snad spaní je i život ten,/ jenž žiji teď; a příští den/ jen v jiný sen se změní?*“¹³). Zde však autor nepolemizuje o tom, co s sebou přináší smrt. Výše uvedený citát je jedinou zmínkou o podobě smrti. V povídce se mluví pouze o tom, že jednou nastane, ale co se bude dít po ní již není námětem textu. Nesetkáme se zde s májovským „*nic*“, formulovaným o dva roky později, ani s jinou koncepcí, která by objasnila Máchův postoj k posmrtnému bytí/nebytí.

Co se týče samotné Marinky, je se svou smrtí zřejmě smířena. Zármutek, který projevuje při hovoru o své smrti, je patrně zapříčiněn především neodvratností rozloučení se s milovaným básníkem. Projevuje rovněž smutek z toho, že musí „*v tak mladém věku tak krásnou opustiti zem*“¹⁴. Tento výrok je velmi paradoxní, neboť vše nasvědčuje tomu, že Marinka ani na chvíli neopouští svou sednici, jež se zdá být svým vzezřením odrazem Marinčina dohledného zániku. Vůči okolnímu světu je Marinka v izolaci, což je v povídce naznačeno i motivem prkna, přes které musí člověk přejít, aby se dostal do jejího domku. Toto odloučení od světa je taktéž příznakem blízkosti smrti, která nás navždy vydělí z lidského společenství.

---

¹⁰ MÁCHA, K. H. *Marinka a jiné prózy*. Praha 2002, str. 139

¹¹ Tamtéž, str. 140

¹² Snem může být ostatně celý příběh, což se domnívá i D. Hodrová – viz HODROVÁ, D. Symbolika Máchovy Marinky. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*. 1977, roč. 46, č. 3, str. 273

¹³ MÁCHA, K. H. *Máj*. Praha 2003, str. 29-30

¹⁴ MÁCHA, K. H. *Marinka a jiné prózy*. Praha 2002, str. 134

Marinčin život je v povídce ohraničený jediným dnem, jako kdyby tím chtěl autor naznačit, že život na zemi je ve srovnání s věčností smrti až příliš krátký. Zvláště, když Marinka zemře jako mladá dívka. Nestačila ještě poznat veškeré půvaby, jež v sobě život skrývá. Na druhou stranu jí vědomí smrti dává příležitost pokusit se zrealizovat své sny a touhy, poněvadž již nemá co ztratit. Znat dobu svého konce znamená možnost dostatečně se na něj připravit a smířit se s ním. Rovněž Marinka na něj byla připravena a nepokoušela se nikterak změnit svůj osud. Život milovala, ale zároveň si byla vědoma toho, že proti neodvratnosti smrti nic nezmuže, proto nenaříkala na svůj neblahý úděl.

Marinčino přiblížení se smrti bylo znatelné jen z jejího vzhledu. Vyzáblý obličej, útlé tělo, smutné a toužící oči, navíc „*bílý její šat byl co stinný oděv ducha*“¹⁵. Ostatní projevy tuberkulózy, jakými je např. kašel (zejména v posledních stádiích nemoci spojený s vykašláváním krve) či bolest na hrudi¹⁶, v knize nejsou popisovány. Může to být způsobeno buď tím, že Marinka měla lehčí průběh nemoci, nebo tím, že básník kašel přehlédl kvůli zaujetí Marinčinou krásou a bolesti či únava nám zůstaly skryty, poněvadž si na ně Marinka nestěžovala, třebaže ji trápily.

Obě možnosti jsou stejně pravděpodobné a dá se říci, že nás odvádí od pravé příčiny Marinčina skonu. O souchotinách se mluví pouze v úvodní pasáži, v níž básník reprodukuje Marinčin dopis. Na jiném místě není o nemoci žádná zmínka. Dle mého názoru je tato skutečnost zapříčiněna nikoliv tím, že by snad autor chtěl zlehčovat Marinčino utrpení, ale tím, že na důvod úmrtí neklade takový důraz jako na smrt samotnou. Podle něj není důležité, proč Marinka umírá, protože ať by byl důvod jakýkoli, důsledkem by pokaždé byla smrt. V tomto ohledu je třeba dát Máchovi za pravdu, neboť jeho úvaha je zcela racionální.

Navzdory důležitosti smrti je bezesporu podivuhodné, že v povídce není popsána. Poznáme Marinku několik dní či týdnů před její smrtí a znovu se s ní shledáme až poté, co zemře. Bezprostřední okolnosti, které doprovázely její úmrtí, jsou nám skryty. Jedinou událostí, mající co do činění se smrtí, je pohřeb na hřbitově. Básník, vrátiv se z krkonošské pouti, byl svědkem tří pohřbů: bohatého nebožtíka, dítěte a Marinky. U prvních dvou pohřbů bylo přítomno mnoho pozůstalých, kdežto Marinčin pohřeb sledoval pouze její otec. Všechny záležitosti okolo Marinčina pohřbu byly navíc v rozporu s tradicí. Rakev nebyla pokropena, což mohl být důsledek nepřítomnosti

---

¹⁵ MÁCHA, K. H. *Marinka a jiné prózy*. Praha 2002, str. 139

¹⁶ viz VOKURKA, M. a J. HUGO. *Velký lékařský slovník*. Praha 2007, str. 981

kněze, o němž se v textu nikdo nezmiňuje, a to je samo o sobě velice zvláštní. Nadto měla rakev žlutou barvu, „*svobodní mladí lidé však měli rakev bílou nebo stříbrnou, modrou a zelenou*“¹⁷. Tyto nesrovnalosti mohly mít svůj původ v Máchově neznalosti tradic spojených s pohřbíváním, avšak příčinou také mohla být touha ukázat Marinčinu výjimečnost, její odlišnost od všech ostatních.

Ačkoli je Marinka hlavní postavou povídky, je udivující, že při konání jejího pohřbu nezazní její jméno. Její totožnost lze určit jen z nepřímých narážek, jimiž je např. básníkův údiv vyjádřený slovy „*Ona tebe očekávala!*“¹⁸ či popis vzhledu jejího otce, doprovázejícího jí na poslední cestě. Otcovo oblečení se stalo jeho hlavním poznávacím znakem, prostupujícím celým vyprávěním (= funguje jako leitmotiv). Pomohlo nám též otce identifikovat, když jej po měsíci od Marinčina pohřbu našli utopeného. Nikdo se k němu nehlásil, přestože byl ženatý. Nelze se však divit tomu, že se k němu jeho druhá žena nehlásila, neboť Marinka, jež si na nic jiného nestěžovala, se zmínila, že ji macecha utiskuje. Patrně chtěla macecha přehlížením svého manžela ušetřit peníze, které by se utratily za jeho pohřeb. Marinčina tatínka proto „*bez rakve zakopali v šachtu*“¹⁹. S největší pravděpodobností se rozhodl ukončit svůj život, a to z toho důvodu, že po smrti své dcery již neměl pro co žít. Marinku nade vše miloval, kvůli ní se znovu oženil a neopustil ji ani po její smrti. Dennodenně sedával na hřbitově a smutně hrál na housle.

Nejspíše pro něj jediného byla Marinčina smrt tragédií. Básník ji sice zřejmě miloval, ale byl-li smutný, nedával nic najevo. Byl přítomen jejímu pohřbu, avšak jen zpovzdálí. Nikdy se nepřišel podívat na její hrob, aby uctil její památku. Možná však byla jeho zdánlivá netečnost pouhou snahou o zapomení na osobu, kterou miloval. Věděl, že se už Marinka nevrátí, tudíž bylo nutné překonat bolest a jít dál. Toto vysvětlení by znamenalo, že Marinka byla pro básníka velmi důležitá, takže i její smrt jej zasáhla, ale zároveň nebyla natolik zdrcující, aby jej omezovala v užívání si zbylého života. Přesto bylo Marinčino úmrtí nešťastné, jednak kvůli jejímu předčasně ukončenému mládí, jednak kvůli dopadu na jejího otce.

---

¹⁷ NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, str. 223

¹⁸ MÁCHA, K. H. *Marinka a jiné prózy*. Praha 2002, str. 141

¹⁹ Tamtéž

2.2 Jazykové prostředky spojené s motivem smrti

S několika jazykovými prostředky, které souvisejí s představou smrti, se setkáme v momentě, kdy Marinka mluví o svém skonu. Říká, že „*blížící se do honu konec života jejího donutil ji*“²⁰ k oslovení obdivovaného básníka. Zнала totiž „*čas, v kterém nevyhnutelně pojíti musí*“²¹. Když jí básník pověděl, že ji po návratu z pouti znovu navštíví, odpověděla mu, že bude hledat „*té, která již dávno není*“²², neboť „*tři kroky za kostelíčkem –/ v hrobě tvá milá leží*“²³. O jejím brzkém konci věděla rovněž její macecha, která ji označila za „*nedochcípélé děvče*“²⁴.

Velké množství jazykových jevů spojených s motivem smrti nalezneme též při popisu přírody. Poznáme „*květoucí jasmín jakoby umírající*“²⁵ či cizokrajné květiny, jež se „*tulí v lůno neznámé jim matky, v chladný hrob na cizí zemi*“²⁶. S květinami jsou spojeny taktéž verše básnickovy písně: „*Komu vzejde květ májový,/ nežli z hrobu, z hrobu zas?/ Sotva slunce že zapadne/ modravé tam za hory,/ též i kvítek můj uvadne bledé Lůně navzdory*“²⁷

Nedlouho poté, co básník „*polomrtvý*“²⁸ spěchal z Marinčina příbytku, svěřila se mu Marinka se svým přáním jít s ním na krkonošskou pouť a „*spatřiti, jak v růžových červánkách umírá mdlý den, rozesílaje růžové věnce po zsinalých čelách mrtvých velikánů*“²⁹.

Poslední jazykové prostředky spjaté se smrtí jsou obsaženy ve veršovaných částech povídky, resp. v intermezzu a finale. Součástí intermezza jsou slova: „*Člověkem jsem; než člověk pohyne;/ ve své mě lůno zas země přivine,/ zajme, promění a v postavě jiné/ matka má, země, zas mě vydá!*“³⁰ Tyto verše svědčí o pomíjivosti člověka a zároveň o jeho spojení se zemí, která jej nechá znovu oživnout v jiné podobě, v jiném těle.

Ve finale se objevují hned tři spojení, mající co do činění se smrtí. Prvním se

---

²⁰ MÁCHA, K. H. *Marinka a jiné prózy*. Praha 2002, str. 134

²¹ Tamtéž

²² Tamtéž, str. 138

²³ Tamtéž, str. 139

²⁴ Tamtéž, str. 132

²⁵ Tamtéž, str. 127

²⁶ Tamtéž

²⁷ Tamtéž, str. 135

²⁸ Tamtéž, str. 136

²⁹ Tamtéž, str. 138

³⁰ Tamtéž, str. 130

láska přirovnává ke zlaté číši, naplněné „*smrtonosnou slastí*“³¹, druhým se nám oznamuje, že je „*mrtvo kolem – pustota jen pouhá*“³². Poslední nám říká, že „*nade hroby noc je stříbrolunná*“³³.

2.3 Závěr

Máchova *Marinka* je oproti ostatním interpretovaným dílům specifická v tom, že v ní není zachycen okamžik umírání. Bližší okolnosti úmrtí poznáme jen v případě Marinčina otce, jehož smrt vyplňuje poměrně krátký úsek textu. Marinku, jejíž život neustále spěje k momentu smrti, opustíme necelý měsíc před jejím skonem, abychom se s ní opětovně setkali až na jejím pohřbu, vyličeném s menší podrobností než pohřeb malého dítěte, který se konal o chvíli dříve. Doba mezi těmito dvěma událostmi je zahalena tajemstvím, které nám navždy zůstane skryto. Nevíme, zda Marinka ve svých posledních chvílích zažívala bolest, nebo umírala klidně a bez známek strádání.

Důvod Marinčiny smrti je odsunut do pozadí, vytvářeje tak dojem, že není podstatný. Pro pointu příběhu je tato skutečnost vskutku nedůležitá, avšak pro naši práci by mohla být cenným zdrojem informací o nemoci, která je až do současnosti nemocí smrtelnou. Nepoznáme ani její projevy, jež by nám mohly objasnit velikost utrpení, které Marinka vinou své nemoci prožívala, a tím pádem i míru ulehčení, kterého se jí prostřednictvím smrti dostalo.

Jelikož nám tyto informace nejsou poskytnuty, schopnost posoudit příznivost či nepříznivost Marinčiny smrti se pro nás stává obtížnější. Pokud by se kvůli těžkému průběhu nemoci výrazně trápila, smrt by jí samozřejmě pomohla ukončit veškerou bolest. Nebylo-li by však soužení spojené s nemocí příliš veliké, mohla Marinka svou smrt vnímat negativně, poněvadž dle svých slov milovala život a nechtěla svět opustit v tak mladém věku. Marinčin nízký věk je hlavním důvodem k označení její smrti za nešťastnou. Přihlédneme-li ovšem k možnému strádání, smrt by navzdory své hrůznosti a předčasnosti byla téměř vysvobozením. S ohledem na skutečnost, že nevíme, jak dalece se u Marinky příznaky nemoci projevíly a jak se s nimi vyrovnávala, nelze vyslovit uspokojivý závěr, který by ozřejmil, zda byla smrt v jejím případě pozitivní či negativní.

---

³¹ MÁCHA, K. H. *Marinka a jiné prózy*. Praha 2002, str. 142

³² Tamtéž

³³ Tamtéž, str. 143

3. NĚMCOVÁ – BABIČKA

Jednoznačné zařazení *Babičky* (1855) Boženy Němcové (1820³⁴ – 1862) do literárního diskursu je předmětem mnoha sporů. Objevují se v ní totiž prvky romantické, realistické i biedermeierovské. V posledních desetiletích se *Babička* dává do souvislosti především s biedermeierem, dokonce „je současnými zahraničními badateli považována spolu s romány Adalberta Stiftera za vrchol evropského literárního biedermeieru“³⁵.

V centru pozornosti biedermeieru stojí domov a vlast. Důležitý je vztah vnoučat s prarodiči, kterým je jakožto zástupcům staré generace projevována náležitá úcta. Typickými rysy jsou „uzavřené prostory, nevzrušivé děje a vyrovnané povahy“³⁶. Namísto románu se preferují menší útvary, např. povídka, obrázek či humoreska. Objevuje se také tendence k idyličnosti, což je patrné i na *Babičce*, která je někdy označována za idylu³⁷.

3.1 Geneze Babičky

V biografických a interpretačních pracích o Boženě Němcové a jejím díle je často omílána souvislost mezi vznikem *Babičky* a smrtí Hynka, nejstaršího syna Němcové, koncem roku 1853. Vzhledem k zaměření naší práce by tato skutečnost neměla být opomíjena, proto jí na následujících řádcích věnujeme svou pozornost.

Nejvíce citovanými výroky, jež se týkají spojitosti Hynkovy smrti s *Babičkou*, jsou výňatky z dopisů, jež Němcová napsala v červnu roku 1855. V prvním z nich, adresovaném J. Helceletovi, se dočteme: „Po Hynkově smrti, když na mne všechny těžkosti, choroba, zármutek, bída, klam v lidech, jež jsem za přátely držela – vše to když na mne doráželo a mysl moji tížilo, našla jsem v spisech svých listek, na němž poznamenan byl plán k *Babičce* již od tří let.“³⁸ Z tohoto úryvku je zřejmé, že koncept

³⁴ Přesný rok narození B. Němcové není znám, nejčastěji se uvádějí roky 1818 a 1820.

³⁵ LORENZOVÁ, H. Český biedermeier a náhrobní poezie. In: LORENZOVÁ, H. a T. PETRASOVÁ. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9-11. března 2000*. Praha 2001, str. 153

³⁶ JANÁČKOVÁ, J. Česká literatura od Máchy k Březinovi. *Tvar*. 1993, 4., 51-52, str. 24. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/51-52/24.png>

³⁷ „Básnický nebo prozaický obraz poklidného života ve stabilním světě založeném na tradičních hodnotách rodiny, práce a lásky.“ – MOCNÁ, D. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004, str. 275

³⁸ NĚMCOVÁ, B., R. ADAM a L. SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ. *Korespondence II: 1853-1856*. Praha 2003-2007, str. 141

Babičky vznikl již několik let před Hynkovou smrtí. Václav Tille ve své knize *Božena Němcová* (1969) uvádí, že Němcová vzpomínala „na babičku a své dětství počátkem roku 1851, kdy strádala těžce nemocí a nedostatkem“³⁹ a tyto vzpomínky „oživují znovu teprve po Hynkově smrti v době nového a těžkého utrpení“⁴⁰. Zdá se tedy, že představa dětských let před Němcovou vyvstávala v tíživých obdobích, na něž se prostřednictvím radostných vzpomínek snažila zapomenout. Potvrzuje to i druhý často citovaný dopis, tentokrát určený A. V. Šemberovi, ve kterém Němcová píše: „Začala jsem v tom [na Babičce] pracovat po Hynkově smrti, v nejtrapnější době mého života – když mne omrzelo v světě žít. – Utekla jsem do toho osamělého stavení v malém údolíčku, k nohoum milé babičky [...] a zapomněla jsem při nich na všecek ostatní svět se všemi jeho trampotami. –“⁴¹

V kontextu výše uvedených vět se nelze divit, že literární badatelé přisuzují Hynkově smrti tak velký význam pro zrod *Babičky*. Avšak „tato subjektivní motivace vzniku *Babičky* neznamena, že o jejím charakteru nerozhodovaly i motivy jiné, určené celou její dosavadní prací i přímými potřebami soudobé české literatury“⁴². Smrt blízkého člověka a následná nechuť k vlastnímu životu (viz „když mne omrzelo v světě žít“) tak sice značně přispěly ke vzniku jednoho z nejuznávanějších děl naší literatury, ale nebyly jediným impulzem, stojícím na počátku této geneze. Přesto je jejich role nezpochybnitelná a nebýt smrti, možná by *Babička* zůstala jen náčrtem na kousku papíru. Navíc by se dalo spekulovat o tom, zda by babiččina smrt byla popsána jinak (za předpokladu, že by se v knize vůbec objevila), kdyby nedošlo k Hynkovu úmrtí. Uspokojivé odpovědi na tyto otázky však nelze získat, neboť jediným člověkem, který by je nám mohl objasnit, je Němcová.

3.2 Motivy smrti ve vyprávění o Viktorce

Jednou z nejvýraznějších postav, které se v *Babičce* objevují, je sedláková dcera Viktorka. O jejích životních osudech se retrospektivně dozvídáme z úst rýznburského myslivce, který vystupuje coby protiklad černého myslivce, jenž stál na počátku Viktorčiny tragédie.

---

³⁹ TILLE, V. *Božena Němcová*. Praha 1969, str. 120

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ NĚMCOVÁ, B., R. ADAM a L. SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ. *Korespondence II: 1853-1856*. Praha 2003-2007, str. 142

⁴² DVOŘÁK, K. a kol. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha 1960, str. 581

V prvním myslivcově vyprávění, zaplňujícím celou šestou kapitolu knihy, je motiv smrti přítomen hned několikrát. Prvně se smrti přiblížíme poté, co černý myslivec odešel z Viktorčiny vesnice. Viktorce se udělalo natolik zle, že kovářka, jež ji ošetřovala, chtěla poslat pro kněze, aby Viktorce udělil poslední rozhřešení. K ránu se však její stav zlepšil a její smrt byla považována za odvrácenou.

Druhé setkání se smrtí nastává záhy po návratu Viktorky do rodného kraje. Myslivec ji viděl, jak něco zahazuje do vody, divoce se při tom směje a následně sedá na pařez a zpívá dětskou ukolébavku. Při dalším shledání zjistil, že Viktorčino břicho již není tak veliké jako předtím, načež si domyslel, že do vody bylo hozeno dítě. Není zcela jisté, zda jej Viktorka zabila, nebo se již narodilo mrtvé. V novele se píše, že „*matka se děsila i ostatní, ale co platno. Nevědomost hříchu nečiní!*“⁴³ Z těchto slov by se mohlo usuzovat, že vesničané se domnívali, že Viktorka své dítě zabila, ale stejně tak by jejich pohoršení mohlo spočívat ve vhození mrtvě narozeného dítěte do vody namísto běžného pohřbu. Ať Viktorčin čin pojímají jedním či druhým způsobem, její jednání přisuzují její pomatené mysli, tudíž jí nedávají nic za vinu.

Viktorčino neuvědomování si vlastního počínání potvrzuje i scéna, v níž se Viktorka vrhne na písaře ze zámku se slovy: „*Ted' mám tebe v moci, ty hade, ty d'áble! Já tě roztrhám! Kams dal mého hochu, ty d'áble, ty d'áble, dej mi ho!*“⁴⁴ Z předchozích vět vyplývá, že Viktorka písaře považovala za černého myslivce (měl ji v moci, kovářka ho považovala za d'ábla) a myslela si, že někam ukryl jejího synka. Zřejmě si tedy nebyla vědoma toho, že dítě hodila do řeky a snažila se najít viníka, který je zodpovědný za synovo zmizení. Obviňovat ji z nerozumného nakládání s mrtvým tělíčkem, popř. z vraždy, by tak bylo vzhledem k jejímu duševnímu stavu nesmyslné.

Ze všech prostudovaných knih se o dítěti zmiňují pouze dva sborníky: *Božena Němcová, paní našeho času* a *Božena Němcová – život, dílo, doba*. První z nich se slovy „[Viktorka] zpívá ukolébavku svému **mrtvě narozenému** dítěti“⁴⁵ přiklání k teorii, zprošťující Viktorku „viny“ za vraždu. Oproti tomu druhý sborník uvádí, že „v *případě Viktorky vede láska k zabití dítěte*“⁴⁶. Ani odborníci se tedy neshodnou v této záležitosti, umožňující dvojí výklad. Pokud by Viktorka byla v tomto ohledu kopíí svého

---

⁴³ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 89

⁴⁴ Tamtéž, str. 91

⁴⁵ LORMANOVÁ, J. a kol. *Božena Němcová, paní našeho času: Sborník studií o Boženě Němcové v literatuře, dramatickém umění a hudbě*. Praha 1986, str. 114

⁴⁶ *Božena Němcová - život, dílo, doba: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7.-8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové*. Česká Skalice 2006, str. 192

předobrazu, jímž byla Viktorka Židová, scéna u řeky by znamenala utopení živého dítěte. Ani v případě skutečné Viktorky nebylo zabití dítěte potrestáno.⁴⁷

Další motiv smrti se objevuje tři roky po Viktorčině návratu. Její „otec prý nemohl skonat a všichni soudili, že ona mu duši drží“⁴⁸. Z tohoto důvodu ji rýznburský myslivec vyhledal a řekl jí, co se děje. Zdálo se, že ho Viktorka neposlouchá, ale nakonec přišla do sednice, ve které ležel její umírající tatínek. Když ji otec spatřil, usmál se a zemřel. „Přinesla mu šťastnou hodinku“⁴⁹

V tomto okamžiku vyprávění se poprvé přímo setkáme s umíráním. Třebaže je smrt Viktorčina otce popsána jen v jednom odstavci, dozvíme se poměrně hodně informací o posledních chvílích umírajícího. Poznáme, že rodina je až do samotného skonu přítomna u lože umírajícího, který je na smrt připraven i svou polohou – rukama složenýma přes prsa (do takovéto polohy totiž byli kladeni nebožtíci). Umírající v našem případě již není schopen slova ani malého pohybu. Jediným vytržením z čekání na smrt je pro něj příchod jeho dcery, která mu poskytla poslední potěšení na cestě na věčnost.

Postupem času začíná strádat i samotná Viktorka. Bratr rýznburského myslivce, pan Beyer, se při jedné své návštěvě dokonce divil, že ještě žije. Reakcí na jeho údiv bylo babiččino konstatování, že Viktorka již pomalu schází a stárne. Přála jí smrt, protože „lépe by jí bylo v zemi, nežli jí na zemi je“⁵⁰. Rovněž myslivec jí přál „ukončení toho bídného života“⁵¹, z čehož vyplývá, že smrt je ve Viktorčině případě brána jakožto vysvobození. Přesto jsou všichni zarmoucení, když tato chvíle nastane.

Viktorce byla dopřána šťastná smrt, jelikož za takovou byla „považována smrt bleskem, která měla být dokladem boží lásky“⁵². Právě takováto smrt – zasažení bleskem (božím poslem) – Viktorku potkala. Pan Prošek se ji snažil varovat před možným nebezpečím, když ji uviděl stát v lese pod stromem a tleskat, avšak Viktorka jej nevnímala. Podle rýznburského myslivce, který se opět stal zprostředkovatelem Viktorčiných skutků, se posadila pod srostlé jedle nad svým příbytkem, aby měla výhled na údolí zmítané bouří. Tam ji zastihl blesk, jenž zasáhl jedle. Závěr Viktorčina života se tak odehrál ve stejném duchu jako jeho nešťastnější část: v sepětí s přírodou.

---

⁴⁷ Informace o Viktorce Židové najdeme např. v: ČERNÝ, V. *Knížka o Babičce*. Praha 1963, str. 75

⁴⁸ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 90

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ Tamtéž, str. 209

⁵¹ Tamtéž, str. 210

⁵² NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, str. 191

V příběhu Viktorky můžeme jako jediném v *Babičce* pozorovat období mezi smrtí a pohřbem. O přípravu zemřelého na pohřeb se měli postarat pozůstali, ale Viktorku si vzali na starost rýznburský myslivec s manželkou. Uložili ji do zahradního domečku, který vystlali chvojím. Na márách z březového dřeva stála jednoduchá rakev, v níž ležela Viktorka, oblečená do bílého⁵³ rubáše. Na hlavě měla posazený věneček ze slziček (hvozdíku), hlavu podloženou mechem. Na rozdíl od obvyklé polohy s rukama na prsou dala paní myslivcová Viktorce ramena „*pod prsa jedno přes druhé, jak je zaživa ráda nosila*“⁵⁴. V souladu s lidovou tradicí ležela na ochranu před zlými silami u hlavy lampička a u nohou svěcená voda, v níž byl svazek klásků ze žita, sloužící jako kropáček.

Babička s dětmi, přišedše se na zemřelou podívat, udělaly nad Viktorkou kříž a vkleče se pomodlily. Svaté obrázky a květiny, které s sebou přinesly, se umístily do rakve a babiččin růženec byl obtočen kolem Viktorčiných rukou. Paní myslivcová měla strach, aby ji ostatní lidé nepomluvili za to, jak Viktorce upravila její rakev, ale babička ji uklidnila. Nákladnost příprav spojených s pohřbem totiž nemůže vynahradit zájem, který byl zesnulému projevován za jeho života. Tato myšlenka je bezesporu zajímavá, poněvadž ukazuje, že lidem bychom měli projevovat úctu, dokud jsou živi, nikoli jen po jejich smrti. Po uklidnění paní myslivcové babička pokropila Viktorku svěcenou vodou a znovu udělala křížek. Když na její popud děti učinily totéž, všichni se odebrali pryč.

Brzy poté byla Viktorka pochována na hřbitově. Na její hrob zasadil pan myslivec jedlí. Nejenže byla zelená po celý rok a Viktorka ji měla ráda, ale byla také symbolem konce Viktorčina života. Skutečná Viktorka Židová ovšem zemřela jinak a mnohem později – šest let po smrti Němcové. Stala se alkoholičkou a zemřela přirozenou smrtí ve věku 76 let. Němcová si její skon upravila do takové podoby, aby lépe zapadl do celkového konceptu *Babičky*. Viktorčina smrt je jen dalším rysem, tvořícím spojnicí mezi postavou babičky a Viktorky, které jsou navzájem komplementární. Kdyby Viktorka zůstala v knize naživu, nebo by zemřela přirozenou smrtí jako ve skutečnosti, nebyla by úplným doplňkem babičky. Jedině smrtí zároveň s bleskem zasaženými jedlemi mohla vytvořit paralelu k babiččinu skonu, spjatému se starou jabloní. Způsob jejího odchodu byl tedy víceméně jasný a jeho důvod nám pomohl objasnit Václav Černý, který se domnívá, že štěstí Kristly a Hortensie, jež

---

⁵³ Bílá barva byla až do poloviny 19. stol. považována za barvu smuteční.

⁵⁴ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 237

babička zajistila, umožnilo napravit křivdu, která byla na Viktorce spáchaná, proto mohla Viktorka usmířena odejít.

Bez jakýchkoli pochyb odešlo však pouze Viktorčino tělo, zatímco její duše mohla být neklidná. Kovářka totiž Viktorce předpověděla, že černý myslivec způsobí, že její duše „*nebude mít ani po smrti pokoje*“⁵⁵. Na druhou stranu babička doufá, že Bůh Viktorce odpustí, což by znamenalo, že její duše dojde pokoje. Babiččinu víru posiluje i Viktorčina šťastná smrt, značící boží přízeň. Nadto jsou si děti jisty, že Viktorka je v nebi, což jim babička potvrzuje slovy: „*Ba jistěže v nebi, vždyť zkusila dost na zemi*“⁵⁶. Věříc babiččinu úsudku, myslím, že Viktorčina duše byla spasena a s odchodem Viktorky z novely odešlo i její tělo zároveň s duší do nebe.

3.3 Smrt babičky

O babiččině smrti se mluví hned v samotném úvodu knihy, v němž Němcová vzpomíná na svou babičku, která „*již odpočívá v chladné zemi*“⁵⁷. Dopředu tedy víme, nebo přinejmenším tušíme, že hlavní postava zemře, proto pro nás není žádným překvapením, když kniha skončí smrtí babičky. Jediné, co v nás může vzbudit zvědavost, je způsob jejího úmrtí a cesta, jež k němu vede.

Babička často mluví o smrti a je zjevné, že se jí nebojí. Setkávala se s ní v průběhu celého svého života, tudíž pro ni není nová ani neobvyklá. Babička coby věřící člověk chápe smrt jakožto projev boží vůle a zároveň jako nevyhnutelnou součást našeho pobytu na zemi. Tuto ideu se snaží předat i svým vnoučatům, což se projevuje kupříkladu v odpovědi na Adelčinu obavu, aby jim babička nezemřela: „*Všecko je na světě do času, milá děvečko, i na mne Pánbůh zavolá*“⁵⁸. Jiným příkladem vštěpování vnoučatům vědomí o konečnosti lidské existence je věta „*A tak to na tom světě chodí, milé děti, jeden zajde, druhý přijde*“⁵⁹. O neznalosti příchodu našeho konce svědčí slova, pronesená nad Viktorčíným hrobem: „*Jsmo tu všickni na čas; ráno vstáváme, budeme-li večer lehat, nevíme*“⁶⁰. Uvedené úryvky jsou pouze výběrem z citátů o smrti,

---

⁵⁵ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 83

⁵⁶ Tamtéž, str. 235

⁵⁷ Tamtéž, str. 11

⁵⁸ Tamtéž, str. 155

⁵⁹ Tamtéž, str. 63

⁶⁰ Tamtéž, str. 237

jež babička v knize pronese. Provázejí nás celým vyprávěním a jsou jeho pevnou součástí.

Babiččinu odevzdanost Bohu a osudu dokazuje také její odmítání doktorů. Raději se spoléhá na koření, jež buď nasbírá sama, nebo je koupí od baby kořenářky, přicházející každý podzim na Staré bělidlo. Babička pro sebe doktora nikdy nevolala, tvrdila, že „*Pánbůh zůstane [...] nejlepším lékařem, má-li člověk žít, i bez doktora se uzdraví, má-li umřít, nepomůže ani celá apatyka*“⁶¹.

Již od počátku novely je očividné, že babička patří mezi starší generaci a svá nejlepší léta má již za sebou. Navzdory tomu je plná energie a životního optimismu. Znaky jejího stáří jsou znatelné jen z nepatrných narážek typu „*babička, chudá stará, sotva se vyškrábala [do vrchu]*“⁶². Ještě v poslední kapitole, předznamenávající závěrečný epilog, se dočteme, že babičku sice trápí kašel, ale jinak je navzdory svému vysokému věku (kolem 80 let) zdravá. V dopise dceři doslovně píše: „*slyším dobře, vidím, [...] na nohy jsem také dost čerstvá*“⁶³. Teprve po mnoha letech pobytu na Starém bělidle počíná babička cítit, jak pomalu slábne. Nejednou Adelce při pohledu na starou jabloň říkala: „*My jsme si rovny, půjdeme asi zároveň také spat.*“⁶⁴ ⁶⁵ Když museli jednoho jara jabloň vykopat a spálit, babička začala chřadnout⁶⁶.

Netrvalo dlouho a paní Prošková musela napsat vnoučatům, aby přijela za babičkou, která již byla nucena ulehnout a přenechat veškerou práci jiným. Jako první přijela Barunka, jež se znovu usadila v babiččině světničce. Dostavila se také ostatní vnoučata a pravidelně se na babičku chodili ptát všichni známí. Babička cítící, že jí mnoho okamžiků nezbyvá, jala se zařídit vše potřebné před smrtí. „*Nejdříve smířila se s Pánembohem a s lidmi, pak rozdělila svůj malý stateček.*“⁶⁷ Služce Vorše přikázala, aby po její smrti oznámila včelám, co se stalo, jinak by mohly zemřít. Svěřila se jí také se svým snem, v němž si pro ni přišel její zesnulý manžel Jiří. Usoudila z něj, že její smrt nastane velice brzy⁶⁸.

---

⁶¹ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 117

⁶² Tamtéž, str. 60

⁶³ Tamtéž, str. 242

⁶⁴ Tamtéž, str. 253

⁶⁵ Chřadnutí jabloně či jiného stromu, rostoucího v blízkosti obydlí, bylo předzvěstí smrti.

⁶⁶ Ve spojitosti s propojením života stromu a babičky můžeme v knize nalézt následující tvrzení, pocházející z babiččiných úst: „*Dokud je strom zdravý, dává užitek, když pak uschne, porazí ho, dají na oheň, boží oheň ho stráví, popelem zmrtví se zem, na níž vyrůstají zase jiné stromky. Také babička vaše úkol svůj dopřede a uložíte ji k věčnému spánku.*“ – viz str. 183

⁶⁷ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 254

⁶⁸ Český snář k heslu „*Mrtvý: za ním jít!*“ uvádí „*tvá smrt*“ – viz KLEMPERA, J. *Český snář*. Praha 1990, str. 81

Druhého dne po návratu vnoučat „babička tiše skonávala. Barunka jí odříkávala modlitbu umírajících; babička modlila se s ní, až najednou ústa se nehýbala, oko upřené zůstalo na krucifix nad ložem visící, dech se zatajil. – Plamínek života jejího zhasl, jako zhasíná pomalu dohořívající kahánek, v němž palivo vše stráveno.“⁶⁹ Následně Barunka zatlačila babičce oči a Kristla otevřela okno, aby její duše mohla odejít. Vorša splnila babiččino přání, zaklepala na úl a oznámila včeličkám, že babička zemřela. Potom se přidala k truchlícím a pustila se do pláče. Rýznburský myslivec odešel do města, aby nechal za babičku zvonit umíráček.

Po třech dnech se konal pohřeb, kterého se zúčastnilo značné množství lidí, jež chtěli babičku doprovodit na její poslední cestě. Pohřební průvod sledovala zpovzdálí i paní kněžna, která podruhé v knize pronesla památnou větu „Šťastná to žena!“⁷⁰ Tímto soudem poněkud zmírnila smutek, který postihl celé údolíčko po smrti babičky.

Babiččin skon je ukázkou tzv. „dobré smrti“, se kterou se často setkáme ve spojení s *biedermeierem*. Dobrá smrt je cílem mnoha lidí, poněvadž představuje přirozené zakončení naplněného života. Člověk ze světa odchází nenásilně, neboť umírá kvůli svému stáří. Je si vědom blížícího se konce, se kterým je plně smířen. V průběhu svých posledních dnů uvede do pořádku své vztahy s lidmi a Bohem a vhodně rozdělí svůj majetek. „Nemá bolesti, jen postupně slábne; je obklopen rodinou; zemře, jako když usne.“⁷¹

Všechny tyto rysy se naprosto shodují s umíráním babičky. Její dobrá smrt je natolik známá, že je dokonce dávána za příklad v lékařských knihách. Nalezneme ji kupříkladu v knize *Klinická psychologie v praxi*, která uvádí výtah z článku⁷² anglických odborníků T. E. Quilla a R. V. Brodyho, zabývajících se problémem dobré a špatné smrti, a dává jej do souvislosti s Boženou Němcovou. Představa dobré smrti, shodující se údajně s umíráním babičky, podle těchto odborníků obsahuje:

- dosáhnutí stavu, kdy člověk umírá v relativní fyzické pohodě, bez bolesti a s čistou myslí
- obklopení a spojení s důležitými lidmi, během umírání se mohou urovnat nedořešené záležitosti s těmito lidmi

---

⁶⁹ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 255

⁷⁰ Tamtéž

⁷¹ BAŠTECKÁ, B. a kol. *Klinická psychologie v praxi*. Praha 2003, str. 270

⁷² QUILL, T. E. a R. V. BRODY. 'You Promised Me I Wouldn't Die Like This!': A Bad Death as a Medical Emergency. *Archives of Internal Medicine*. 1995, roč. 155, č. 12, str. 1250-1254. Dostupné z: <http://archinte.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=620656>

- vyřešení duševních, popř. duchovních konfliktů, změna náhledu na život, porozumění smyslu života
- přijetí smrti jakožto přirozené součásti života

První bod je přesnou kopií babiččina skonu. Druhou složku babička také splňuje, třebaže s nikým neřeší žádné problémy, avšak pouze z toho důvodu, že je nemá. Třetí a čtvrtý bod babička naplňuje již v dřívějším období svého života, proto nelze souhlasit s tím, že jsou součástí procesu umírání. Přesto je možné chápat je jako cestu vedoucí k dobré smrti.

Poslední bod – chápání smrti jako neoddelitelné součásti našeho pobytu na zemi – jsme již zmiňovali. Pojdme se nyní blížeji podívat na to, co babičku vedlo k tomuto přesvědčení.

Prvním vodítkem, které nám objasní její postoj ke smrti, je víra. Na počátku kapitoly o smrti babičky jsme konstatovali, že babička chápe smrt jakožto projev boží vůle. V Bibli je smrt často přirovnávána ke spánku⁷³, což naznačuje, že jde pouze o dočasný stav. Věřící člověk se domnívá, že smrtí přijde pouze o jednu část své existence, zatímco druhá, duše, trvá dál. Smrt tedy neznamená trvalý zánik, proto není třeba se jí bát.

Druhým impulzem, vedoucím ke smíření se s nutností smrti, je časté střetávání se s ní. Prvně se s ní babička setkala, když zemřel její manžel Jiří. Jednoho dne se coby pruský voják vrátil z bitvy s poraněnou nohou, již mu museli uříznout. Poté se sice zdánlivě uzdravoval, avšak najednou začal „*chřadnout a nebylo rady ani pomoci, musel umřít*“⁷⁴. Babička byla po jeho smrti nešťastná, ale kvůli svým dětem se z bolestné ztráty musela rychle vzpamatovat a žít dál. Mnohokrát na svého muže vzpomínala a v závěru svého života opakovaně přemýšlela, kdy se spolu znovu setkají. Odpovědí na její přemítání byl sen nedlouho před její smrtí (viz výše).

S vyrovnáním se s Jiříkovou smrtí babičce pomohli také její rodiče, k nimž se ihned vrátila. Bála se, aby se jim za dobu, co o nich neslyšela, nestalo něco zlého, ale naštěstí je zastihla naživu. Když zaslechli, co se stalo Jiřímu, uklidnili babičku slovy: „*koho Pánbůh miluje, křížkem ho navštěvuje*“⁷⁵. Rovněž je Bůh po mnoha letech navštívil. Zemřeli v intervalu šesti týdnů po sobě, tudíž se nemuseli trápit jeden pro druhého. Byla jim dopřána stejně lehká smrt jako jejich dceři.

⁷³ O tom, že babička takto smrt pojímala, svědčí i slova: „*Však to bude dříve než déle, že bude slunce nad mojí hlavou vycházet a zacházet a já budu bezstarostně spát*“ – viz str. 99

⁷⁴ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 102

⁷⁵ Tamtéž, str. 107

Další úmrtí, kterého byla babička svědkem, byla smrt jejího dítěte. O této smutné události se dozvíme jen z jedné věty, pronesené spíše náhodně, jinde se o zemřelém dítěti nemluví. Tato skutečnost může mít dvě příčiny. Buď je pro babičku smrt vlastního dítěte natolik tragickým zážitkem, že se ho snaží vytěsnit ze své mysli, nebo jej přijímá jako každou jinou událost ve svém životě a nepokládá za důležité, aby ho sama od sebe objasňovala ostatním. Nejvíce pravděpodobnou se jeví druhá možnost, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Prvním z nich je babiččina životní filozofie, která se neshoduje s popíráním jakýchkoli bolestných okamžiků, poněvadž k životu patří stejně jako ty radostné. Druhý důvod spočívá jednoduše v tom, že se babičky na její dítě nikdo nezeptal. O jejích životních osudech se obvykle dozvídáme tehdy, když ji někdo přímo požádá, aby o nich vypravovala, kdežto při zmínce o dítěti se nikdo nezajímal o okolnosti, provázející tuto událost.

Užití retrospektivy při líčení babiččiných zážitků vytváří dojem, že se odehrávají kdesi na periferii a nejsou příliš důležité, avšak opak je pravdou. Minimálně pro naši práci jsou vcelku zásadní, protože nám zprostředkovávají dění spjaté se smrtí. Retrospektivně se dozvíme vše podstatné o Viktorce či o úmrtí Jiřího a babiččiných rodičů.

Všechny popsané příhody vedou k poznání, že *„neštěstím a bolestí očišťuje se člověk ode všech šlaků, jako zlato ohněm. Bez bolesti není radosti.“*⁷⁶ Tyto věty shrnují babiččiny životní názory a zároveň objasňují její chápání smrti. Život a smrt jsou stejně jako strasti a radosti navzájem komplementární, doplňují se a nemohou existovat jeden bez druhého. Pokud nepoznáme zlo, obsažené v lidském bytí, nemůžeme si cenit ani dobrých věcí. Z tohoto důvodu je nezbytné respektovat všechny součásti našeho života, a tím pádem i samotnou smrt. Babička tuto zásadu uznávala, proto také mohla být šťastnější a zemřít poklidně i přes veškerá příkoří, jež jí život připravil.

3.4 Ostatní podoby smrti

Vedle Viktorky, babičky a jejich příbuzných se v knize setkáme ještě se smrtí několika dalších postav. Smrt se zde také vyskytuje ve formě lidových zvyků či přirovnání. Zajímat nás bude rovněž způsob, jakým se mluví o zemřelých. Na všechny tyto jevy se nyní postupně zaměříme.

---

⁷⁶ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 209

3.4.1 Další úmrtí

Nepřímo se s úmrtím setkáme při příležitosti vyprávění pověsti o devíti křížích, nacházejících se v lese na cestě ze svatoňovické pouti k domovu. Uslyšíme dvě verze této pověsti, nicméně v obou je motiv smrti přítomen. První varianta vypráví o panoši Heřmanovi, jenž jel se svou nevěstou na svatbu, když je zaskočil dívčin druhý nápadník, kterého kvůli Heřmanovi odmítla. Heřman byl při souboji zabit a dívka si při pohledu na jeho mrtvé tělo vrazila nůž do srdce. Bývalý nápadník byl také zabit a kromě těchto tří osob zemřelo ještě dalších šest lidí. Druhá verze nám říká, že Heřman byl zabit ještě před příjezdem k nevěstě, která skončila stejně jako v první verzi: s dýkou v srdci. Ať je pravdivá jakákoli varianta, je jisté, že se jednalo o vraždu a sebevraždu z lásky. Prvně a naposledy se tak v *Babičce* a střetneme se sebevraždou, ačkoli pouze prostřednictvím lidové pověsti, jejíž přesné podrobnosti nelze jednoznačně určit.

Třebaže by se mohlo zdát, že Heřman dopadl hůře než jeho protivník, Kristlin hoch Míla je toho názoru, že odmítnutý nápadník byl zoufalejší, protože se musel dívat na to, jak si jeho milovanou odvádí někdo jiný. Modlitby by proto měly směřovat především k němu, „*nebot' umřel ve zlém a v neštěstí, Heřman v štěstí a v milosti boží*“⁷⁷. Mílovo mínění je bezesporu pravdivé a umožňuje nám pochopit protivníkův čin. Vraždil z lásky, nikoli pro své obohacení či z pouhého rozmaru. Jeho odplata sice byla neadekvátní, ale z velké části pochopitelná. Opravdovou katastrofou však bylo zabití ostatních lidí, kteří se provinili jen tím, že se přátelili s oběťmi tragédie. Kdyby zemřeli pouze tři hlavní protagonisté, nejednalo by se o mimořádně neblahou událost, zasluhující si tolik pozornosti.

Mezi další úmrtí, která jsou v knize obsažena, patří smrt kněžniny schovanky Hortensie. Odehraje se až v epilogu, krátce před smrtí babičky, a nadto mimo údolíčko. Smutnou zprávu nám zvěstuje paní kněžna, která s sebou přivezla Hortensiina chlapečka, jehož matka zemřela po roce šťastného manželství. Babičce při vzpomínce na milou Hortensii vyhrknou slzy, ale hned vzápětí se vzpamatuje a utěšuje kněžnu tím, že není nutné prolévat slzy, protože Hortensie zemřela v době, kdy byla nejšťastnější, což je důkazem boží lásky. Navíc po sobě zanechala památku v podobě krásného dítěte, které se stalo utěшитelem kněžny i Hortensiina manžela.

---

⁷⁷ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 150

Smrt Hortensie je opět vnímána pozitivně, stejně jako u Viktorky. Podobnost mezi oběma ženami lze nalézt také v boží přízni, jež je jim projevována. Smrt božím poslem a smrt v nejradostnějším období života je chápána jakožto šťastná smrt, zmírňující bolest pozůstalých. Hortensie s Viktorkou se tímto znakem nepatrně přibližují babiččině dobré smrti, avšak v ostatních rysech (např. smrt stářím) se odlišují.

3.4.2 Jak se mluví o mrtvých

Nejčastějším označením mrtvých lidí v *Babičce* je „nebožtík“. Tohoto pojmenování je v knize užito přibližně šestkrát. Vedle něj se setkáme ještě s názvem „umrlec“, které je dáváno do souvislosti s Viktorkou. Co se týče aktu umírání, běžně se konstatuje, že kdosi „umřel“ (cca osmkrát), popř. „zemřel“ (dvakrát). Jiným označením skutečnosti, že někdo skonal, je „zahynout“, „být na věčnosti“, „vzít zasvé“, „být pochován“ a „zem ho kryje“. Občas se při hovoru o mrtvých dodává slovní obrat, vyjadřující přichylnost k víře. Mezi takovéto formulky patří „dej mu/jí Pánbůh nebe“, „Pánbůh jim dej věčnou slávu!“ a „Pánbůh mu dej lehké odpočinutí“.

V knize rovněž nalezneme ještě jiná spojení, vztahující se ke smrti. První se týká babiččiných rodičů. Když se babička po smrti svého manžela Jiřího vracela ke svým rodičům, měla obavy, „*jestli se smutná změna nestala po ty dvě léta*“⁷⁸, kdy od nich nedostala žádnou zprávu. Druhé spojení se objevuje při rozhovoru babiččiny kmotry s císařem Josefem II.: „*To dělá tvůj muž, ne? zeptal se jí zase pán. ,Dělával, dělával, zlatý panáčku, ale už je o žněch dvě léta, co dodělal. Dostal úbytí.*“⁷⁹

V novele se také mluví o smrti zvířat, ačkoli jen okrajově. Dozvídáme se, že pes pošel a ovce zkapaly. Z dnešního pohledu může být slovo „zkat“ poněkud hanlivé, nicméně takto je pojímáno pouze při řeči o lidech, kdežto ve spojitosti se zvířaty je ekvivalentní pojmu „hynout“⁸⁰. Posledním mrtvým zvířetem, o němž se v *Babičce* hovoří, je srna, kterou pan Beyer usmrtil. Špatně ji postřelil a musel jí vrazit nůž do srdce, aby skončil její trápení. Okamžik její smrti popisuje takto: „*zatřásly se jí údy, bylo po ní*“⁸¹. Úmrtí této srny sice bylo zbytečně drastické, ale napomohlo tomu, aby pan Beyer napříště jiné srny nestřílel.

⁷⁸ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 104

⁷⁹ Tamtéž, str. 55

⁸⁰ viz MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1968, str. 240

⁸¹ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 212

3.4.3 Motivy smrti obsažené v lidové tradici

Různé podoby smrti se odráží též v lidové tradici, kterou nám Němcová zčásti zprostředkovala. Konkrétně se jedná o lidové zvyky, pověry a přirovnání, mající co do činění s motivem smrti. Prvním spojením lidových pověr se smrtí je rozhovor, v němž nám babička prozradí, že jí zemřelo dítě. Vykládá paní kněžně, že když byla mladá, ráda jedla jahody, ale od té doby, co jí zesnulo dítě, žádnou nepozřela. Pokud totiž „*umře matce dítě, nejí do svatého Jana ani třešně ani jahody*“⁸². Odtud je pouhý krůček k tomu, aby je matky nejedly vůbec, poněvadž vydrží-li nejíst toto ovoce do svatého Jana, snadno jej oželí i po něm. Důvodem nekonzumování třešní a jahod je pověra, že na svatého Jana Křtitele rozdává Panna Marie ovoce zemřelým dětem. Jestliže některá matka ovoce sní, na její dítě se nedostane a zůstane hladý.

S dítětem je spojen také výjev na svatoňovické pouti, kam matka přinesla své miminko, jež poslední dva týdny v noci neustále křičelo. Matka se již všemožnými způsoby snažila zmírnit dětský pláč, avšak marně. Rozhodla se proto obětovat miminko na oltář Panny Marie, aby vyšší moc rozhodla, zda se dítě uzdraví, nebo zemře. Žena, sdílející s matkou stejný pokoj, jí poradila, aby dítě položila pod prameny a nechala přes něj třikrát proudit vodu. Bohužel se nedozvíme, zdali rada pomohla a dítě se vyléčilo, nebo si je Pánbůh k sobě vzal.

Na zemřelé se vzpomínalo především o svátku Všech svatých. Babička z kostela přinesla svíčky, které druhého dne večer, na Dušičky, s vnučaty zapálila⁸³. Při rozžehnutí každé svíčky jmenovala jednu dušičku, za kterou ji zapalovala. U několika posledních svíček ovšem žádná jména nezazněla, neboť svítily za duše, na něž nikdo nevzpomíná. Barunka také zapálila svíčku za oběti nevydařené svatby, o níž jsme mluvili dříve (viz kap. 3.4.1). Když byly všechny svíčky rozžehnuty, jala se babička s vnučaty modlit, dokud všechny svíčky nezhasly. Na konci modlitby babička pronesla: „*Světlo věčné at' jim svítí, at' odpočívají v pokoji.*“⁸⁴ Děti k tomu dodaly nepostradatelný „amen“ a modlitba za zemřelé byla dokončena.

Lidé coby zvědaví tvorové se na lidové zvyky a pověry spoléhali, pokud chtěli znát délku svého života. Bývalo zvykem, že volávali do lesa na žežulku (= kukačka),

---

⁸² NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 64-65

⁸³ Nápadná je paralela mezi zobrazením konce babiččina života („*plamínek života jejího zhasl*“) a zapalováním svíček za zemřelé, jejichž pomyslná svíčka již dávno zhasla. Opětovným zapálením jejich svíček jim byl na okamžik věnován život, třebaže jen v mysli lidí, jež na ně vzpomínali.

⁸⁴ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 157

aby jim prozradila, jak dlouho budou živi. Na délku lidského života se usuzovalo taktéž z pouštění lodiček z ořechových skořápek po vodě. Čím dříve zhasne svíčka, umístěná ve skořápce, tím kratší život na majitele dané loďky čeká. Lodičky Barunky a Jana zhasly jako první a Adelka s Vilímkem na ně škodolibě pokřikovali, že zemřou dříve než oni. Barunka s Janem toliko odvětili, že je pro ně důležitější, že se dostanou daleko do světa, poněvadž jejich lodičky dopluly nejdále. Jejich „*matka ale smutně dívala se na ta zhaslá světla a předtucha zmocnila se její duše, není-li přece ta nevinná dětská hra věštbou jejich budoucnosti*“⁸⁵. Na tomto místě lze pozorovat rozdíl mezi přístupem dětí a dospělých k lidovým obyčejům. Děti je chápou, jak bylo psáno v promluvě jejich matky, jakožto nevinnou hru. Předpovědi budoucnosti, plynoucí z rozličných zvyků, neberou vážně, zatímco dospělí jim přisuzují zvláštní význam, třebaže se na ně úplně nespolehají.

Odlišné vnímání některých aspektů lidského bytí se projevuje rovněž v postoji ke smrti. Babička svým vnoučatům vyprávěla pověst o věštkyni Sibylle, jež předpověděla, že jednou by mohla být česká země na kopytech roznesena. Aby jim lépe přiblížila neštěstí, které by tím vzniklo, přirovnala zem k matce a zeptala se jich, co by udělala, kdyby jim chtěl někdo zabít maminku. Adelka a chlapci by chtěli situaci vyřešit jen tím, že by křičeli a plakali. Barunka, která již byla o několik let starší a svým smýšlením se postupně přibližovala dospělým, správně odvětila, že by své mamince museli pomoci. Jako jediná by se k dané situaci uměla postavit čelem, kdežto její sourozenci by naivně projevovali svůj smutek, aniž by se pokusili ochránit milovanou osobu před smrtí. Jan se snažil ospravedlnit tím, že jsou příliš malí na to, aby něco zmohli. Nato jim babička připomněla další pověst, tentokrát o Davidovi a Goliášovi. David byl v poměru ke Goliášovi neúměrně malý, přesto ho dovedl porazit a byl příčinou jeho skonu.

Poslední motiv smrti, obsažený v lidové tradici, představuje vynášení smrtky o Smrtné neděli. Smrt a zároveň zima byla symbolizována tzv. Mařenou⁸⁶ neboli slaměnou figurínou, k jejímuž strojení se sešla všechna děvčata ve vsi. Každá z nich jí zapůjčila kousek ze svého šatníku, aby byla Mařena co nejhezčí. Jakmile byla figurína ustrojená, dvě dívky ji vzaly pod paždí, ostatní děvčata se seřadila za ně a s popěvkem „*Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi*“⁸⁷ se všichni vydali ke splavu. Sotvaže tam přišli,

---

⁸⁵ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 166

⁸⁶ Byla nazývána též Moranou, která je považována za slovanskou bohyni smrti.

⁸⁷ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 171

odstrojili Mařenu a slaměný došek vhodili do vody. Smrtku na její cestě doprovodili novou písní: „*Smrt plave po vodě, nové léto k nám jede s červenými vejci, žlutými mazanci.*“⁸⁸ Tímto aktem se rozloučili se zimou a přivítali ve vesnici jaro. V návaznosti na předchozí konstatování o rozdílu mezi dětským a dospělým pohledem na lidové zvyky a pověry je třeba dodat, že vynášení smrtky bylo záležitostí mladých lidí, kteří smysl jednotlivých obyčejů nebrali tak vážně. Výroba smrtky a její utopení proto pro ně mohly mít význam spíše z hlediska prožitých radovánek, nežli ve vztahu k odvrácení zimy/smrti.

Na závěr našeho exkursu do lidových tradic uvedeme formou výčtu přirovnání a jiné frazémy⁸⁹, související se smrtí. Za daným výrazem je v závorce uvedena strana, na které se v *Babičce* nachází:

- Viktorka ležela od toho dne jako zabitá (83)
- nezapomenu to do smrti (91)
- zapomněla jsem jako na smrt tázat se vás (193)
- jako mrtvé tělo ležela (211)
- jde k smrti jako na posvícení (213)
- mrtvo bylo, slunce bylo zakryto mrakem (231)
- člověk by raději umřel, než aby nezkoumal, co před ním ukryto (246)

3.5 Závěr

Navzdory tomu, že je *Babička* Boženy Němcové všeobecně známá, přítomnost značného množství motivů smrti a umírání nás může velice překvapit. Pokud se při recepci díla na tyto motivy zaměříme, zjistíme, že je jimi kniha prostoupena od začátku až do konce. Novela nám umožňuje stát se přímými svědky dvou procesů umírání (babička a Viktorčin otec). Další úmrtí se odehrají v pozadí (Viktorka, Jiří, babiččiny rodiče, oběti svatby, Hortensie), jsou součástí vyprávění postav. Konce života jednotlivých lidí můžeme porovnávat a získat tak rozmanitý a ucelený pohled na soudobý přístup ke smrti, na možné způsoby skonu či na zacházení s mrtvými těly.

Díky *babičce* se seznámíme s pojmem „dobrá smrt“, jež nám může sloužit jako vzor pro náš životní vrchol, k němuž se snažíme dospět. Rysy podobné dobré smrti lze

---

⁸⁸ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str. 172

⁸⁹ „Ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam.“ – viz GREPL, M. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha 2008, str. 71

pozorovat také u Viktorky a Hortensie, jejichž smrt byla navzdory nízkému věku, ve kterém zemřely, považována za šťastnou. Nevíme sice, jakým způsobem Hortensie zemřela, nicméně máme jistotu, že se tak stalo v době, kdy byla nejšťastnější. Stejně tak Viktorka byla chvíli před svou smrtí šťastná, poněvadž milovala bouřku a tleskala pokaždé, když zahlédla blesk, který se jí nakonec stal osudným. Jistým pojítkem mezi babičkou, Hortensii a Viktorkou je rovněž postava dítěte. Babička o jedno přišla, ale další tři jí byly potěchou, která jí vše vynahradila. Viktorka o své dítě taktéž přišla, avšak je možné, že jej sama sprovodila ze světa. Hortensie jako jediná nezažila bolest ze ztráty dítěte, protože zemřela dříve než ono. Pozůstalým se tedy v tomto případě výjimečně stalo dítě, nucené vyrůstat bez své matky.

Viktorčina smrt je rovněž zajímavá ze dvou jiných hledisek. Ukazuje nám, že děti v dřívějších dobách běžně přicházely do styku s nebožtíky. Tento zážitek pro ně nebyl nikterak stresující a pomohl jim lépe pochopit a přijmout smrt. Druhým hlediskem je skutečnost, že se svým úmrtím Viktorka sblížila s lidmi v údolíčku. Za svého života byla od ostatních lidí izolovaná (↔ Marinka), zatímco po své smrti se stala součástí jejich světa. Smrt se tedy stala nejenom ukončením nešťastného bytí, ale i prostředkem sblížení.

Kniha také obsahuje mnoho motivů smrti, souvisejících s lidovými tradicemi. Zmiňovali jsme se o vynášení smrtky, nebo o lidových zvycích, které nám mají pomoci odhalit dobu příchodu naší smrti. Stali jsme se též pozorovateli slavení svátků, které mají za úkol uctít zemřelé (Všech svatých, Dušičky). Kromě smrti lidí jsme okrajově poznali i umírání zvířat.

Nepatrně jsme se dotkli problému náhledu dětí na smrt a zjistili, že se s úmrtím setkávají naprosto běžně a není pro ně ničím neobvyklým. V páté kapitole, věnované povídce J. K. Šlejhara, se k této záležitosti ještě vrátíme a budeme se jí věnovat podrobněji.

4. RAIS – KALIBŮV ZLOČIN

V 80. a 90. letech 19. století v české literatuře dominoval umělecký směr zvaný *realismus*, jenž se snažil objektivně vykreslit obraz soudobého světa. Namísto romantické obraznosti se setkáváme spíše s pozorováním, což podtrhuje i stylizace vypravěče do nezaujatého pozorovatele. Mezi hlavní rysy patří úsilí o věrohodnost či postihnutí vývoje postav, založených na principu typizace.⁹⁰

Jednou z odnoží realismu je *venkovská próza*, jejímž představitelem je i Karel Václav Rais (1859 – 1926). Venkovskou tematiku si zvolil mimo jiné proto, že důvěrně znal prostředí venkova a viděl v něm nejenom nedostatky, ale také značnou mravnost. K jeho pracím z prostoru vesnice patří např. *Kalibův zločin* (1892).

4.1 Maminčina smrt

Hned v úvodu knihy se dozvídáme, že zemřela maminka hlavního „hrdiny“ – Vojty Kaliby. Autor nám neprozradil příčinu jejího skonu, avšak s největší pravděpodobností šlo o smrt stářím. Z různých náznaků v textu je znát, že maminka byla duší domácnosti a její odchod tak neznamenal jen ztrátu milované bytosti, nýbrž i ztrátu hospodyně, jež v chalupě udržovala řád.

Ačkoli by se mohlo zdát, že pro maminčino nejbližší okolí bude její smrt neštěstím, skutečnou bolest nad její ztrátou dávají najevo pouze tatínek a Vojta. U zbylých dvou dětí – sester Manky Smržové a Nány Nedomlelky – se nesetkáme s upřímnými projevy smutku. V tomto ohledu je velice příznačný počáteční výjev románu, kdy Smrž a Nedomlelka stojí uprostřed světnice a rozebírají si matčinu pozůstalost. Z jejich jednání je patrné, že více než úmrtí maminky je zajímavá její majetek, což dokládají např. slova: „*Tuhle máme šest košil – vám tři a nám tři.*“ „*Počkejte, počkejte, švagrová, musíme dřív všecko prohlédnout, něco bude starší, něco zánovnější, abychom se neošidili.*“⁹¹ Jinou ukázkou necitelné chamtivosti je scéna, v níž se Nedomlelka shání po maminčině halence. Poté, co jí tatínek řekl, že jí má maminka do hrobu, odvětila: „*I bodejť, bodejť, člověk je tím neštěstím celý zpitomělý.*“⁹² Zde sice

---

⁹⁰ viz např. HAMAN, A. *Česká literatura 19. století*. České Budějovice 2002, str. 201-203
BRABEC, J. a kol. *Dějiny české literatury III*. Praha 1961, str. 414

⁹¹ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 9

⁹² Tamtéž

dcera mluví o smrti své matky jako o neštěstí, ale svým chováním dokazuje spíše pravý opak a snad nikdo nemůže její zdánlivou roztržitost pokládat za důsledek truchlení.

Vojta ve zděděných věcech vidí vzpomínku na milovanou maminku, proto nechá své příbuzné, aby si je mezi sebou rozdělili. Sám si vyprosí pouze vlněný salup⁹³, v němž maminka chodila do kostela. Jako jediný z dětí přichází do styku s nebožkou, když sedí u otevřené rakve a se slzami v očích hledí na maminku. Zapláče i tatínek, který by raději zemřel místo své manželky, bez níž si připadá ztracený.

S první kapitolou končí vyprávění o zesulé mamince, ale její obraz se v průběhu knihy objeví ještě několikrát. Občas se v textu objeví věta typu „kdyby tu byla maminka“, dokazujíc nebožčinu neustálou přítomnost ve Vojtově a tatínkově mysli. Zvláště na konci románu se Vojta ve vzpomínkách hojně obrací na ženu, jež mu darovala život.

4.2 Úmrtí otců

4.2.1 Bouček

Otec Vojtovy manželky Karly, starý Bouček, je patrně nejkontroverznější postavou románu. Nedozvíme se o něm žádné informace, které by bylo možné pokládat za důvěryhodné a objektivní. Jedinou jistotou je fakt, že se svou manželkou a dcerou nežije již několik let. Důvod jejich odloučení je však sporný. Boučková prohlašuje, že její manžel byl „rozhazovač“ a k tomu alkoholik, zatímco po vsi se vypráví, že na vině je spíše Boučková. Samotný Bouček tvrdí, že dřel od rána do večera, ale z vydělaných peněz neviděl skoro nic, protože je manželka utratila. Nadto ho neustále osočovala z opilectví a nedala mu pokoje, s dcerou jej doslova „*vymlátily košťaty*“⁹⁴.

Na straně Boučkové stojí Smrž a Vojta, který se domnívá, že kdyby byl Bouček nevinný, jeho druhá dcera se zetěm Konopáčem by ho nenechali jen tak vyhodit. Starý Kaliba je na pochybách, komu v tomto případě věřit, poněvadž od lidí neslyšel o Boučkovi nic špatného a při osobním setkání se mu jevil jako chudák, nikoli jako trýznitel. Nána se přidává na stranu Boučkovu, věříc mínění lidí. Rais nás ohledně Boučkovy osobnosti nechává v nejistotě. Vedle negativního hodnocení staví pozitivní, kterých je sice méně, avšak pocházejí z hodnověrnějších zdrojů.

---

⁹³ Tj. šátek přes celou horní polovinu těla.

⁹⁴ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 43

Soudě podle pozdějšího vývoje románu byla pravda na straně Karlina tatínka. Pokud by toto mínění bylo správné, Bouček by byl názorným příkladem člověka, jehož by Boučková s dcerou utrápily. Nejprve ho vyhnaly z vlastního domu a následně jej notně ostouzely. Jeho smrt tak možná byla důsledkem dlouholetého života bez rodinného zázemí, zato s neustálým bojem proti lživým pomluvám.

Tato interpretace by mohla vysvětlit jeho nenadálé úmrtí, které je částečně zahaleno tajemstvím. O Boučkově smrti se dozvídáme z manželčiny úst: „*Včera se snad trochu napil, lehl si jakoby nic a dnes ráno bylo po něm. Umřel ve spaní. Pánbůh mu dal smrt, že si jí ani nezasloužil.*“⁹⁵ Zda se opravdu posilnil alkoholem, je nejisté (sama Boučková říká pouhé „snad“), nicméně i kdyby tomu tak bylo, neznamená to, že za jeho smrti bezprostředně stojí alkohol. Co se týče příčiny jeho úmrtí, máme na výběr z několika možností:

- 1) Bouček byl odjakživa alkoholik a jeho závislost jej nyní dostihla
- 2) Bouček se stal alkoholikem poté, co jej vlastní rodina vyhnala
- 3) Zemřel žalem
- 4) Zemřel stářím = přirozenou smrtí

Jako nejpravděpodobnější se jeví možnosti č. 2 a 3. Ať už bychom se přiklonili k jedné či druhé variantě, výsledkem je skutečnost, že Boučkovu smrt nepřímo způsobila jeho rodina, tzn. manželka s dcerou.

Třebaže se jednalo o víceméně tragickou smrt, pro Boučkovo okolí i pro něj samotného byla vcelku příznivá. Nikdo po jeho odchodu neplakal, ani jinak neprojevoval lítost. Dokonce se kvůli pohřbu neodložila Karlina svatba, přestože nepsaná tradice kázala nejbližší rodině pozůstalého držet smutek. Vojta rozhodnutí Karly a Boučkové ohledně neposunutí termínu svatby toleroval a před tatínkem ho obhajoval tvrzením, že Bouček měl Karlu rád, proto jí vše nepochybně odpustí.

Pohřeb byl prostý, stejně jako zástup lidí, jenž Boučka vyprovázela na jeho poslední cestě. Kromě jeho manželky, dcer a zetě (včetně nastávajícího) se sešlo jen několik sousedů, odříkajících monotónní modlitbu. „*Měl prostou, černou rakev, natřenou bez lesku, a na ní přilepený papírový kříž s Kristem.*“⁹⁶ Taková rakev byla určena nejchudším lidem. Boučková, která pohřeb zařizovala, sice nebyla chudá, ale odmítala dát jakékoli peníze navíc za pohřeb člověka, jenž jí dle jejích slov tolik

---

⁹⁵ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 56

⁹⁶ Tamtéž, str. 57

ztrpčoval život. Sám se prý postaral o to, aby nebylo z čeho připlatit si za něco lepšího. Ani na smrtelném loži se Boučkovi nedostalo tolik, kolik si zasloužil...

4.2.2 Starý Kaliba

Vojtův tatínek příliš nesouhlasil s jeho sňatkem, přesto ho od něj nezrazoval, poněvadž důvěřoval synovu úsudku. Když se ovšem doslechl, že Boučková se už podruhé soudí s Konopáčem, rozhodl se zakročit. Vyčínil synovi za to, že špatně vede hospodářství a na „ženské“ se utrl kvůli jejich pohodlnosti. Jakmile se Boučková nahlas zmínila, že důvodem otcovy návštěvy jsou jistě pomlouvačné řeči Nedomlelky, Vojta se natolik rozčilil, až se Kaliba divil, co jeho milovaný syn vypouští z úst. Všichni se do otce pustili a jemu nezbylo nic jiného než odejít. Druhého dne se odstěhoval z výměnku k Nedomlelům.

Jakkoli ho syn zklamal svým jednáním, neměl mu nic za zlé. Věděl, že za vše může Boučková, která rozhazuje majetek a Vojtu nenechá chvíli vydechnout. K synovi se vrátil až poté, co vyhodil z chalupy Boučkovou, se kterou šla i Karla. Stal se Vojtovým společníkem a konečně se mezi nimi znovu rozvíjel vztah, jež Boučková prve narušila. Čím víc však byl synovi blíže, tím větší byla jeho starost o něj. Snažil se ho duševně podporovat, ale sám byl sešlejší a sešlejší. Vše vyvrcholilo při padnutí soudního rozsudku, podle kterého byl Vojta za napadení své manželky odsouzen k 4 týdnům vězení. Starý Kaliba jen stěží došel z krajského soudu domů, tak dalece jej synovo odsouzení a hlavně jeho přiznání zaskočilo. Hned po návratu jej Boučková s Karlou vystrnadily z chalupy zpátky do výměnku. Potom se mu vedlo stále hůře. Postaral se o závěť a už jen čekal, až se Vojta vrátí. Neustále po něm volal a jedině, co ho ještě drželo při životě, byla vzpomínka na milovaného syna, jež se snad nakonec dočká lepší budoucnosti.

Zprávu o tatínkově umírání přinesla Vojtovi do vězení Nedomlelka. Bohužel se jí nepodařilo vyjednat jeho propuštění, aby mohl splnit tatínkovo poslední přání, tj. vidět naposledy svého syna⁹⁷. Když se Nána od Vojty vrátila, tatínek již nebyl mezi živými. Podle přítele Kukulky skončil po poledni, kdy si říkal, že již Vojtu neuvidí.

Při příchodu Nedomlelky do světnice ležel už tatínek, oblečený do svátečního oblečení, na lavici. V návaznosti na lidovou tradici měl ruce zkřížené na prsou a u jeho

---

⁹⁷ Nesplnění posledního přání umírajícího bylo považováno za hřích (viz NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, str. 186), proto lze možnou příčinu pozdější tragédie spatřovat také v tomto porušení lidových standardů.

hlavy hořela lampička, sloužící jako ochrana proti zlým silám. Nedomlelka tatínka pokřížovala, pomodlila se a plačky odešla společně s Kukulkou ze světničky. Boučková s Karlou se doma bály, proto odešly ke Smržům a tatínek tak „*spal v celém svém hospodářství sám a sám...*“⁹⁸.

Kalibova smrt byla opět nepřímo zaviněna Boučkovou a její dcerou. Kdyby jich nebylo, Vojta by se netrápil, a tím pádem by ani jeho otec neměl důvod k starostem. Nikdo by jej nevyhazoval z jeho vlastního stavení a žil by stejně jako dosud. Je ovšem třeba podotknout, že mu bylo 65 let a přestože na něm stáří nebylo tolik znát, není jisté, jak dlouho by ještě žil. Samozřejmě tím nechci zlehčovat provinění žen, jen konstatuji, že jeho úmrtí nebylo náhlým utnutím dosud nenaplněného života, jak tomu obvykle v případech tragického zesnutí bývá. Kalibova smrt může být také zapříčiněna spojením obou dílčích faktorů, stáří a žen, jejichž přesný podíl nelze jednoznačně určit. Dle mého názoru je tato varianta nejpravděpodobnější.

Nyní se nám nabízí možnost srovnání Vojtova otce s Magdalenou Novotnou, babičkou z knihy Boženy Němcové. Obě postavy, babička a Kaliba, jsou nositeli podobných povahových vlastností, mezi něž patří laskavost a pracovitost. Snaží se pomoci svým blízkým a na prvním místě jejich hodnotového žebříčku je rodina. Rozdíl mezi oběma figurami tkví v prostoru, jenž je jim v knize věnován. Babička je hlavní postavou, kolem níž se děj rozvíjí, naopak Kaliba tvoří jen jednu z mnoha postav, které dotvářejí Vojtovu tragédii. Liší se rovněž způsobem smrti. Babička coby představitelka „dobré smrti“ zemřela stářím, zatímco k tatínkovu úmrtí přispěly starosti, jež měl se ženami.

4.3 Zločin Kalibův?

Název *Kalibův zločin* v nás vyvolává dojem, že hlavním zločincem je jakýsi Kaliba a celou dobu čekáme, jaký zločin spáchá. Když se posléze dostaneme k závěru příběhu, zjistíme, že Vojta je spíše obětí nežli pachatelem. Zpočátku je dobrosrdečný a ostýchavý, zvyklý každému ustupovat. Na konci se z něj vinou Boučkové a Karly stává téměř cholerik, neschopný krotit své emoce.

Již při plánování svatby začínáme tušit, že Vojtovo manželství nebude jednoduché. Zatímco Vojta je z Karly zcela unešený, ona jeho sympatie očividně

---

⁹⁸ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 190

neopětuje. Nechá se sice chytit kolem pasu, ale vzápětí se odtahuje a tváří se, jako by se nic nestalo. Vojta bohužel podobným náznaků nepřikládá mnoho důležitosti, poněvadž je až příliš oslepen svou láskou. Po svatbě ho Karlina odtažitost začíná poněkud znepokojoval, avšak stále věří, že časem se vše urovná.

Na jednu stranu mu v manželském životě cosi chybí, „něco, co mělo rozehřát, rozradostnit, osvítit starou světnici jasným štěstím“⁹⁹, ale na druhou stranu si říká, že je blázen, „vždyť je všechno dobře“¹⁰⁰. Jak vidno, sám je v tomto směru rozpolcený a neví, zda si má dělat starosti a nějak zakročit, nebo nechat věcem volný průběh. Obě možnosti se v něm přebíjejí a narušují klid jeho duše. K tomu se navíc přidává narůstající fyzický odpor z Karliny strany a jízlivé poznámky Boučkové. Navzdory tomu, že Karla má na Vojtově skleslé náladě značný podíl, Vojta přisuzuje všechnu vinu Boučkové. Domnívá se, že kdyby s nimi nebydlela, Karla by byla mnohem otevřenější a poslušnější. Vzpomíná totiž často na chvíle, kdy byli s Karlou před svatbou sami: „Vtom mu zas napadlo, jak se k němu měla, když chodíval do Vidovic, jak jej tenkrát hned napoprvé škrtila, jak přišel domů zpola bez sebe. I potom jej ráda vídala, dováděla, smála se.“¹⁰¹

Po svatbě byla Karla zpravidla zamračená a málomluvná. Pokud už se chopila slova, bylo to jen proto, aby dala zvýšeným hlasem najevo svou nespokojenost. Před Vojtou bránila svou matku, třebaže jí jindy odsekávala a svou lásku k ní nikterak neprojevovala. Zdánlivá obrana matčina chování tak byla jen způsobem, jak Vojtu ještě více trápit. Ačkoli se nebála naplno vyjádřit nesouhlas s jakýmkoli Vojtovým rozhodnutím, měla strach z jeho reakce, jež by následovala po odhalení, že domnělý Vojtův syn Kadlík je ve skutečnosti nemanželský. Prozřetelně uhodla Vojtovo budoucí jednání vyřčením slov: „ještě by mne zabil“¹⁰².

Vojta postupně přestává podléhat klamným iluzím a na vzniklou situaci pohlíží realističtěji. Kromě několika nostalgických chvil, ve kterých neustává jeho naděje na pěkný život, se u něj setkáváme se ztrátou víry ve změnu Karlina chování. Občas na něj vše dolehlo takovou silou, že se musel ukrýt a pořádně se vyplakat. „A říkal si, že snad přec jen býval divoký, prudký, že zapomínal na ženino mládí, že ji trápil těmi hádkami s panímámou. Ale když si vzpomněl, jak často tvrdě, necitelně, hrubě ho odbývala, že

---

⁹⁹ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 78

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 79

¹⁰¹ Tamtéž, str. 108

¹⁰² Tamtéž, str. 147

*mu řekla, že ho ani vidět nemůže, zatřásl jí hněv; tu cítil, že ho žena nenávidí, že to není jen chvilková nechuť, že ho s matkou pronásledují a schválně mučí.*¹⁰³

Ještě v této chvíli je patrný nepřetržitý vnitřní rozpor, jenž ve Vojtově nitru panuje i přes zdánlivé prohlédnutí Karliny povahy. Naštěstí brzy převládá střízlivé vidění reality a Vojtovi zvolna dochází trpělivost. V jedné vypjaté situaci vyhodí tchyni z chalupy. S Boučkovou odchází ke Smržům i Karla se synem, což se Vojtovi pochopitelně nelíbí. O její návrat se snaží nejdříve po dobrém, dokonce prosí za odpuštění. Když takovýto přístup nepomáhá, poddá se svému hněvu a chytí Karlu za krk. Lomcuje jí, až se Karla praští hlavou o stěnu. Nato se Vojta s křikem „*Nelido jedna nelidná!*“¹⁰⁴ vyřítí ze Smržovy chalupy.

Zakrátko přišla Vojtovi soudní obsílka – Karla ho za napadení žalovala. Díky své bezúhonnosti a projevené lítosti k doznanému činu byl Vojta odsouzen jen ke čtyřem týdnům vězení. Tam měl sice hodně času na přemýšlení, ale kdykoli se o ně pokusil, výsledkem byl pouze zmatený proud myšlenek. Ucelené myšlení se dostavilo až po návštěvě Nány, jež mu přišla zvěstovat tatínkům vážný stav. Zmínila se totiž také o Boučkové s Karlou, které prodávaly Vojtův majetek a usídlily se v jeho chalupě. Pro sebe si nenechala ani informaci o chystaném rozvodu.

Vojta se ptal sám sebe, proč mu ženy tolik ublížily, když jim nic neudělal. Tuto otázku si v průběhu románu položil již několikrát a nikdy si na ní nedovedl uspokojivě odpovědět. Vždyť si nechal vše líbit a Karle kupoval, co jí na očích viděl. Nechápal, že jeho láska a dobrota je jeho ženě trnem v oku. Nadto je Karla ovlivňována svou matkou, která stojí za veškerou nepravostí, jež je v románu přítomna.

Osamělost a bezmocnost vůči jednání žen sužovaly Vojtu do té míry, že si přál, aby byl na místě svého umírajícího tatínka¹⁰⁵. Nevěděl, jak se má zachovat, až se vrátí domů. V tomto ohledu mu pomyslnou radu poskytl jeho spoluvězeň, ponocný Karban. Do vězení se dostal za vraždu svého souseda, jehož kočka, kterou také zabil, mu zakousla milovaného čermáka (= rehek). Když se s Vojtou loučil, pověděl mu: „*Jen se pamatujte, kdyby čekala nějaká mrzutost – jsou to jen čermáci!*“¹⁰⁶. Nabízejí se 2 možnosti, jak řečeným slovům rozumět. Buď Karban přehodnotil svůj vřelý vztah k

---

¹⁰³ Tamtéž, str. 159-160

¹⁰⁴ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 173

¹⁰⁵ Zde je možné objevit paralelu mezi tatínkovým a Vojtovým smutkem:

▫ tatínek po maminčině smrti: „*aspoň kdyby si byl Pánbůh vzal mne a ona zůstala*“ (str. 16)

▫ Vojta: „*a tatínek – kdybych radši byl na jeho místě*“ (str. 187)

¹⁰⁶ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 191

čermákovi a uznal, že na jeho smrt reagoval přehnaně, nebo přirovnává Boučkovou s Karlou k čermákovi a dává Vojtovi návod na vypořádání se s nimi. V kontextu dalšího dění se zdá, jako by Vojta přiřkl Karbanovým slovům druhý význam, nicméně není zřejmé, zda tomu tak opravdu bylo. Karbanova „rada“ může být v románu jen proto, aby čtenářům naznačila nadcházející události a posílila tak očekávání, které přináší již samotný titul knihy.

Vojta byl z vězení propuštěn o den dříve, proto nemohl tušit, zda na něj ženy budou čekat či nikoli. Cestou domů se mu v hlavě rojily myšlenky na dětství, svatbu a veškerou ukřivděnost způsobenou ženami. Čím blížeji byl k domovu, tím větší zlost jím otrásala. Navzdory Vojtovým zjitřeným emocím ovšem nebylo jednoznačné, dojde-li k nějakému vážnějšímu konfliktu. Možná by stačilo, kdyby Vojtu pustili podle plánu a vše mohlo dopadnout zcela jinak. Sotvaže totiž Vojta přišel k chalupě, uslyšel, jak Boučková komusi říká, aby s nimi zůstal do rána, a potom půjdou pryč všichni společně, protože na Vojtu nemíní čekat. Neznámým adresátem jejich slov byl pravý otec Kadlíčka – voják Rachota. Jakmile Vojta uviděl, jak drží Kadlíka v náručí a Boučková k tomu hošíka pobízí, aby vyřkl „ta-ta“, bylo mu vše jasné. Prohlédl Karlin náhlý zájem o sňatek s ním a její odměřenost. Není divu, že zpola tlumený hněv v něm propukl naplno. Vletěl do světnice a s motykou v ruce se obrátil k vojákovi. Karla se ho s výkřikem „*Nezabíjej!*“¹⁰⁷ ¹⁰⁸ snažila odvrátit od chystaného skutku, načež se Vojta otočil k ní. Neváhaje ani vteřinu, uhodil Karlu do temene.

Když Vojta uviděl, co způsobil, zděsil se a vyjeveně hleděl na svou drahou Kadlíčku. Neslyšel, jak voják utekl ven, ani jak Boučková svolává sousedy. Po chvíli zoufalství se svezl na podlahu. Nemohl unést, že ublížil osobě, kterou miloval, ačkoli mu způsobovala tolik bolesti. Vypravěč poukazuje na Vojtův živočišný stav, zčásti vysvětlující jeho konání, užitím spojení „*jako hladový, rozdivený medvěd vrazil do síně*“¹⁰⁹ a „*zařval ne jako člověk*“¹¹⁰.

Přivolaný lékař shledal Vojtův stav vážným a pochyboval o jeho uzdravení. Po několika dnech Vojta zemřel na následky prudkého výlevu krve do mozku. Pravděpodobně ve svých posledních chvílích trpěl, soudě podle autorových slov: „[...]

---

¹⁰⁷ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 198

¹⁰⁸ Toto zvolání nám ukazuje, že navzdory náboženskému podtextu (lze chápat jako narážku na jedno z božích přikázání), které má, se jím Vojta nedal zastavit a provedl svůj hrůzný čin.

¹⁰⁹ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 198

¹¹⁰ Tamtéž

než smrt nadobro zdusila jeho tělo, než ústa vyjekla naposled¹¹¹. Jeho bolest však zřejmě trvala jen několik vteřin, tudíž se nedá přímo hovořit o utrpení. Stejně jako v případě tatínka byl i nyní svědkem Vojtova skonu Kukelka, jenž otevřel okno světničky, aby Vojtova „dušička mohla vyletět“¹¹². Je zajímavé, že ačkoli byl nejstarší, přežil oba své přátele, třebaže byl na smrt připraven nejlépe.

Třetího dne po Karlině smrti se konal její pohřeb. Boučková sehnala spoustu peněz, aby své dceři připravila co nejlepší poslední rozloučení. Na rozdíl od svého otce se tak Karla dočkala pocty, již si ani nezasloužila. Karlina neoblíbenost byla znát i z počtu účastníků pohřbu. Slzy prolévala jen její matka, kterou všichni začali odsuzovat. Najednou si lidé přáli, aby odešla pryč již dříve a vzala s sebou i Smrže. Teprve tragédie jim umožnila poznat pravý stav věcí. Smrt se stala prostředníkem prozření a pomohla ukončit dva nešťastné životy.

4.4 Dva konce

Kalibův zločin vyšel poprvé roku 1892 v časopise Světozor. Od knižní verze se časopisecké vydání (uvádíme jej v příloze) liší závěrem románu, který v obou pojetích vyznívá odlišně. Až do okamžiku, kdy Vojta Karlu uhodí motykou, jsou texty stejné. Následné Vojtovy reakce na spáchaný čin se liší. V románu sledujeme jeho myšlenky, doprovázející uvědomění si vzniklé situace. Můžeme tak proniknout do jeho nitra a zjistit, že svého konání lituje a sám je překvapený, čeho se dopustil. Toto zjištění přispívá k teorii, že jednal v afektu („náhlé prudké vzplanutí emocí“¹¹³). V takovém případě lze jeho zločin hodnotit jako zabití, nikoli jako vraždu. Podle současného platného trestního zákoníku¹¹⁴ by dostal trest ve výši 3-10 let, kdežto za vraždu by byl potrestán odnětím svobody na 10-18 let. V době vydání románu se však mezi zabitím a vraždou nerozlišovalo, důsledek byl u obou přečinů stejný: oběšení.¹¹⁵

Oproti knižnímu popisu Vojtových duševních pochodů časopis uvádí pouze informaci, že ihned vyběhl ven z chalupy. V navazujícím textu, koncipovaném jako novinový článek – lokálka, se dozvídáme, že Vojta nezemřel přirozeně, nýbrž spáchal sebevraždu skokem do rybníka. Dle mínění novin se bál spravedlnosti. Aby také ne,

¹¹¹ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 200

¹¹² Tamtéž

¹¹³ ŠIMEK, J. *Lidské pudy a emoce*. Praha 1995, str. 133

¹¹⁴ viz Trestní zákoník. In: č. 40/2009 Sb. 2010, §141. Dostupné z: <http://trestnazakonik.cz>

¹¹⁵ viz MALÝ, K a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997, str. 237

když svou ženu nemilosrdně zavraždil poté, co jí zničil život. Právě takto je totiž Vojta v lokálce vykreslen. Za vinu se mu dává i tatínkova smrt: „hanba, do které [Vojta] celou rodinu přivedl, jak se nám z Ostružinova sděluje, již i staříčkého otce jeho sklátila do temného hrobu“¹¹⁶.

Autor článku nám dává jasně najevo, kdo je obětí a kdo pachatelem (např. Rachota je vyličen jakožto hrdina, jenž krutému pachateli nestačil zabránit ve vraždě). Z Kalibova zločinu se vlivem uveřejněné lokálky stává takřka kriminální drama. Kontrastně k tomu kniha pokračuje v dosavadním psychologickém ladění a více naplňuje formu realistického románu.

Z hlediska pojmenování se o Vojtovi mluví jako o „kruťákoví“, vrahovi, dravci či „lačné šelmě“. Uvedené příklady potvrzují, že celý případ je přednesen zaujatě a působí až přehnaným dojmem (je možné hovořit o předchůdci dnešního bulváru). Příčinu lze najít v omezenosti zorného úhlu novin. Zajímají je pouze fakta a na průvodní okolnosti neberou zřetel. Vojta Karlu uhodil a zabil, nelze tedy o něm smýšlet jinak než jako o vrahovi. Skutečnost, že byl k činu dohnán mimo jiné chováním své „oběti“, již není pokládána za důležitou. Noviny omlouvá jedině fakt, že nemohou vidět do nitra lidí (na rozdíl od románu, který nám může zprostředkovat duševní pohnutky postav), tudíž mohou přinést vždy jen kusý pohled na danou problematiku.

Zatímco časopisecký závěr staví proti Kalibovi veškeré veřejné mínění a zdůrazňuje tím Vojtovu tragédii, knižní podoba ukazuje v souladu s předchozím vývojem dějové linie porozumění a soucit lidí, kteří byli svědky Vojtova postupného úpadku. Navzdory falešným zvěstem o jeho alkoholismu a surovém zacházení se ženami se nenechali ovlivnit natolik, aby alespoň zčásti neprohlédli realitu. Zdravý rozum, zdá se, zvítězil.

4.5 Závěr

Smrt je v *Kalibově zločinu* zastoupena v poměrně hojné míře. Setkáme se celkem s pěti úmrtími, z nichž tři tvoří rodiče a dvě jejich děti. U žádné postavy, s výjimkou maminky, nemůžeme s jistotou tvrdit, že zemřela přirozenou smrtí. Domnívám se, že není nesprávné říci, že za mužskými skony stojí žena. Otcové se nechali zničit Boučkovou a Vojta podlehl duševnímu nátlaku ze strany žen.

---

¹¹⁶ Kalibův zločin: Obraz z podhůří. Napsal K. V. Rais. *Světozor*. 1892, č. 26, str. 305. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=SvetozorII/26.1892/26/305.png>

Z románu se dozvíme i nepatrné množství informací o nakládání s mrtvými. Jsme svědky dvou rozdílných pohřbů, lišících se finanční nákladností i mírou žalu. Zjistíme, že nebožtík není okamžitě po smrti přepraven jinam, jak tomu je v současnosti, ale ještě nějaký čas zůstává ve své chalupě, s rukama zkříženýma na prsou. Nadále pak setrvává v mysli pozůstalých, jež se o něm v textu často zmiňují. O Vojtových rodičích se mluví pouze v pozitivním slova smyslu, kdežto postava Boučka je i po své smrti vnímána kontroverzně. Boučková pokračuje v jeho zahanbování, avšak starý Kaliba s Kukulkou váhají s vyřčením konkrétního soudu stran Boučkova počínání.

Ve vztahu k hlavnímu předmětu našeho zájmu, tj. motivu smrti, lze Kalibův zločin hodnotit jako vcelku přínosný. Na různé podoby smrti narazíme téměř na každé stránce, ať již ve formě myšlenek a jazykových jevů (je jich však jen pomálu; např. „jako by smrt na Vojtu sáhla“¹¹⁷), nebo přímé konfrontace s její všemocností. Jak jsme mohli v textu vidět, dokáže narušit rodinné štěstí i ukončit neveselé žití. Nejprospěšnější byla možnost pozorovat oba tyto případy a veškeré příčiny, jež jim předcházeli i následky z nich vyplývající. Zvláště důležitým prvkem, v němž se *Kalibův zločin* odlišoval od ostatních knih, byly psychologické pohnutky postav, jež nám od samého začátku románu objasňovaly pozdější jednání všech zúčastněných osob. S ohledem na jejich důležitost jsme se jim věnovali více než v ostatních textech.

---

¹¹⁷ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 172

5. ŠLEJHAR – KUŘE MELANCHOLIK

Na konci 19. století se v české literatuře začíná objevovat jedna z podob realismu – *naturalismus*, který „v duchu filozofického pozitivismu zdůrazňoval biologickou určenost člověka“¹¹⁸. Podle teoretiků naturalismu jsou lidé i literární díla ovlivněná rovněž prostředím a dobou, ve kterém žijí/vznikají. Znáмым rysem tohoto směru je především popis, jenž je mnohdy drastický a odpuzující. Dalšími projevy naturalismu jsou „dokumentárnost, patologické jevy, pesimismus, bezperspektivnost“¹¹⁹. Zvláštním znakem českého naturalismu jsou sociální motivy, obsažené např. v povídce *Kuře melancholik* (1889) Josefa Karla Šlejhara (1864 – 1914).

5.1 Smrt maminky

Stejně jako v předchozím interpretovaném díle, Kalibově zločinu, i zde začínáme smrtí maminky hlavní postavy. Příčina jejího úmrtí není známá, můžeme se jen z různých narážek v textu domnívat, že podlehla neustálému týrání ze strany svého muže, a to především psychickému, pravděpodobně však i fyzickému.

Postava maminky je v povídce zobrazena trojím způsobem: jako relativně zdravá žena, jako nemocná osoba krátce před smrtí a jako nebožka. Výraz „relativně“ jsem záměrně užila z toho důvodu, že maminka sice ještě nebyla upoutána na lůžko, ale výjev, v němž takto vystupuje, končí tím, že ji nalezli „v mdlobách, v křečích a stěží jen ji přivedli k sobě“¹²⁰. Tato scéna se odehraje až po její smrti, ve vzpomínkách dítěte, avšak byla-li by umístěna na počátku knihy, mohla by se stát předzvěstí neštěstí, kterým celý příběh začíná, neboť děsivá scéna byla nejspíše prvotním impulzem k matčině nemoci. Záměrem autora ovšem bylo objasňovat úseky jejího života teprve poté, co fyzicky zmizí ze základní linie vyprávění. Důvodem tohoto počínání je patrně napětí, které se takto stále obnovuje a rovněž možnost přímé konfrontace dřívějšího života s maminkou a pozdějšího s macechou. Vzpomínka na maminku v mdlobách se totiž v chlapci ozve při zaslechnutí radostných zvuků z vedlejšího pokoje, v němž spali otec s macechou. Štěstí novomanželů v chlapci vzbudilo nechuť, poněvadž scéna s maminkou, odehrávající se kdysi ve stejném pokoji, měla zcela opačný nádech: na maminku přišly

¹¹⁸ PAVELKA, J. a I. POSPÍŠIL. *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno 1993, str. 120

¹¹⁹ VLAŠÍN, Š. (ed.) *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha 1976, str. 173

¹²⁰ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 62

mdloby a křeče po hádce s manželem, jenž ji dokonce uhodil. Dítě nemohlo pochopit, proč se otec k mamince choval tak hrubě, zatímco macechu neustále zahrnuje polibky a něžnými slovy. Zvláště když maminka byla hodná a štedrá žena a nadto šikovná hospodyně, kdežto macecha je lakomá a nepřejčná.

Vraťme se nyní ke druhé podobě, v jaké je maminka vylíčena, tedy k jejímu stavu nedlouho před smrtí. Několik dní před svým koncem přestala chodit a „*jen ležela, pořád nařikala a těžce vzdychala*“¹²¹. Přivolaný lékař, jenž se u ní několikrát objevil, jí nedokázal pomoci, možná jí jen předepsal léky na ulehčení, o průběhu léčby však nemáme žádné zprávy.

Večer před jejím skolem dlouze objímala a líbala své dítě, kterému nebyly nekončící projevy lásky příliš příjemné, neboť oproti jiným dnům trvaly nepoměrně déle. Nezvyklé také bylo to, že mu maminka na čele udělala křížek a vášnivě mu pohlížela do očí, načež vysíleně klesla zpět do peřin a tlumeně plakala. Nepochybně si byla vědoma blízcího se konce a chtěla se rozloučit s člověkem, který jí byl nejdraší. Následujícího rána byla nalezena „*na posteli s rozevřenými rty, s vytřeštěnými očima, žlutá v obličejí jako vosk [...] a studená jako led*“¹²². Na znamení jejího skonu zazněl umíráček, zvonící ve dvou přestávkách, symbolizujících majetnost zemřelé. Dítěti se hlas zvonku natolik zalíbil, že při něm zapomněl na mrtvou maminku, o níž přemýšlel, i na kuřátka, která se právě vylíhla. Narození hejna kuřátek se stalo protipólem maminčina úmrtí, které se tím ještě více zdůraznilo. Malá kuřátka si radostně užívala nově nabytého života, kdežto maminku mezitím připravovali na pohřeb.

Pokoj, ve kterém maminka zemřela, se uklidil a jeho okna se otevřela dokořán, buďto aby se vyvětral mrtvolný zápach, nebo proto, aby mohla maminčina duše odletět, přesný důvod není v knize uveden. Nebožku služebnictvo odneslo do salónu, kde ležela na prkně¹²³, zahalená bílým prostěradlem. Po odkrytí prostěradla bylo možné spatřit maminku se zatlačenými očima (dělalo se tak kvůli tomu, „*aby si [zemřelý] nevyhlédl někoho z rodiny*“¹²⁴ a neodvedl ho s sebou do záhrobí), zavřenými ústy (stejný důvod) a s bílým šátkem podvázaným přes uši (zřejmě šlo o tzv. „*podbradek mrtvého*“, který měl také sloužit k zavření úst zemřelé). Namísto dřívější žluté barvy pleť zbledla a

¹²¹ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 10

¹²² Tamtéž, str. 11

¹²³ Nejspíše šlo o umrlčí prkno, protože na něm se nebožtík nechával ležet, dokud mu nebyla zhotovena rakev – viz NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, str. 210

¹²⁴ NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, str. 208

maminčina tvář vypadala vyrovnaně. Ruce byly jako obvykle položené přes prsa, dotvářejíce celkové klidné vzezření nebožky.

Po celé období mezi maminčinou smrtí a jejím pohřbem nepřetržitě zvonily hrany. Konaly se také rozličné přípravy stran pohřbu, které se však odehrávají v pozadí a není nám umožněno je pozorovat. Den před pohřbem byla přinesena rakev, potažená „*fialovým sametem, se zlatými kruhy po stranách, se stříbrnými anděličky v rohu a s velkým křížem prokládaným perletí na víku*“¹²⁵. Nákladnost rakve byla známkou bohatství zemřelé a její rodiny, podobně jako celý pohřeb, který začal vnesením rakve na márách za zvuku hudby a zvonů. V čele pohřebního průvodu šla stará služebná Katla s dítětem v náručí a hned za ní otec, podpírající mladou příbuznou, jež se později měla stát jeho novou manželkou. Za nimi se seřadila ostatní čeládka a další lidé, kteří se s nebožkou chtěli rozloučit. Zástup truchlících byl nebývale početný, což bylo způsobeno jednak velkolepostí pohřbu, jednak nebožčinou povahou, která byla u všech lidí vnímána nadmíru pozitivně. Většina členů průvodu chtěla nebožce prokázat čest vhozením hromádky hlíny na spouštějící se rakev. Tímto aktem se pohřeb skončil a maminka zdánlivě zmizela z knihy.

Význam maminky pro hlavní postavu i pro celé vyprávění se odráží v množství prostoru, který je jí věnován. Doba od její smrti až k pohřbu zaplňuje polovinu povídky a další místo zaujímají vzpomínky, které na ni má její dítě. Pro všechny osoby v její blízkosti má její ztráta odlišný význam. Nejhůře se s její smrtí vyrovnává služebnictvo, zejména pak Katla, sloužící u nebožky pravděpodobně nejdéle. Maminku oplakávala i sama příroda. Po nebožčině opuštění domova se náhle ozývala zvířata a rostliny, kterým svou péčí nedala zahynout. Pes, dobytek, stromy, ti všichni cítili, že je navždy opustila jejich dobrodějka.

Otec, který by měl teoreticky truchlit nejvíce, si sice navenek udržuje vážnou tvář, ale ve skutečnosti je evidentní, že smrt jeho manželky je pro něj spíše ulehčením. Jediné, co ho zajímá, je jeho tvář v zrcadle. Patrně se chce přesvědčit, zda je ještě dostatečně atraktivní, aby si snadněji našel jinou ženu. Hned vzápětí se mu podaří zaujmout příbuznou, kterou si krátce poté přivede domů jako hospodyně. Porušuje tedy smutek, který by měl po smrti své manželky zachovávat. Zneuctívá tím její památku, ale očividně je mu to lhostejné. Již před pohřbem nám vypravěč otcův strojený smutek

---

¹²⁵ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 33

naznačuje např. slovy „*pohladi svůj plnovous a upraviv tvář v pohnutý výraz [...]*“¹²⁶. Po pohřbu se situace ještě zhoršuje a otec ukazuje stinnou stránku své osobnosti. Máme tedy stále větší jistotu, že právě on stojí za maminčinou smrtí (přinejmenším k ní značně přispěl) a nikterak své ženy nelituje.

Zvláštní postoj k maminčině smrti zaujímá její syn. Zprvu nechápe závažnost situace, proto také není nešťastný.¹²⁷ S postupem času si však uvědomuje, že s jeho maminkou se udála neblahá změna, kterou již nelze odvrátit. Mateřská láska, jež mu poskytovala ochranu, se náhle vytratila a chlapci brzy nezbyl nikdo, kdo by mu ji nahradil. Smrt maminky se pro něj stala tragédií, kvůli níž zemřel i on sám. Nebýt maminčina úmrtí, otec by si domů nepřivedl novou ženu, která chlapce se svými služebníky dovedla až k předčasnému skonu. Funkce maminčiny smrti tedy spočívá v započetí katastrofy, která postihne její dítě a trvá až do samotného závěru. Její místo v povídce je neoddiskutovatelné a pro naši práci velmi důležité.

5.2 Smrt dítěte

Krátce po začátku vyprávění nám autor dává najevo, že nadcházející život dítěte nebude příznivý: „*že je vydáno všanc útrapám neskonalým, o tom neměl nejmenšího zdání ubohý sirotek*“¹²⁸. Vědomí blízcího se utrpení narůstá, když se dítě počíná sbližovat s malým kuřetem, tvořícím paralelu k jeho osudu. Kuřátka jsou popisována jako děti čili „*plná naivnosti, hravosti a takové důvěry v jiskrných očkách, jako by jim patřil svět*“¹²⁹. Tyto vlastnosti ukazují, že lze vytvořit pomyslný můstek mezi dítětem a zvířetem, proto je spojení jejich osudů realizovatelné. Nedlouho poté, co kuře začíná být odstrkováno, narůstá množství naschválů, které jsou chlapci činěny. Zdá se, jako by se osud jednoho z nich odrážel v osudu druhého. Jsou si navzájem společníky a utěšiteli v těžkých chvílích jejich života.

Společné prvky mezi kuřetem a chlapcem lze též objevit v pojmenování „*melancholik*“. Jakmile se dítě od Katly dozvědělo, že odstrkované kuře je melancholikem, a proto jej druzí nemohou strpět, spojil si tento termín s „*pojmem*

---

¹²⁶ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 24

¹²⁷ Vypravěč uznává, že nikdo nemůže nahlédnout do dětské duše, proto nelze s přesností určit, jak se dítě ke smrti postavilo a zda o ní přemýšlelo.

¹²⁸ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 22

¹²⁹ Tamtéž, str. 19

*něčeho nespravedlivého a zlého, zároveň s pojmem nějakého velikého utrpení*¹³⁰. Stejně se nám jeví i chlapec, který byl nespravedlivě bit a trpěl kvůli své zlé nevlastní matce. Chlapec je tedy dle své vlastní definice taktéž melancholikem, třebaže se za opravdovým vymezením tohoto pojmu skrývá něco jiného¹³¹.

Křivda, které se na chlapci dopouštěla jeho macecha, měla svůj původ v mamince, na jejíž dobrotu a vedení domácnost zpočátku směřovaly veškeré urážky, pronesené macechou a její čeládkou. Posléze se přenesly na chlapce, který byl památkou, jež po mamince zůstala. Nejprve se mu jen smáli, avšak záhy jej začali týrat i fyzicky. Za všechno, co se v domě stalo, byl bit, ačkoli nic neprovedl. Netrvalo dlouho a macecha ho trestala i za svou špatnou náladu. Její jednání bylo zcela záměrné a vcelku promyšlené, bylo to „*nejen zlo kvůli osobnímu prospěchu, ale od určitého momentu také vědomé zlo jen tak, pro zábavu*“¹³².

Otec, kterého by k chlapci měla poutat rodičovská láska, se jej nikdy nezastane a dokonce sám navrhne, aby jedl v kuchyni s čeládkou. Odtud však chlapce vyženou do kouta a následně do síně. Také jeho lože bylo přestěhováno z pokoje vedle rodičů do kuchyně k posteli služebné Pepky. Veškeré jeho tělesné potřeby byly přehlíženy a často také trestány. Byl „*jen z nutnosti trpěn jako škodný hmyz, jenž však, jakmile se zjeví, hned se pronásleduje a zašlápně. Ano, o to zašlápnutí běželo.*“¹³³ Cesta k tomuto zašlápnutí neměla dlouhého trvání. Zanedlouho začal chlapec viditelně strádat, třebaže trpělivě snášel veškerá příkoří, jež mu lidé v jeho okolí činili. Postupně se jeho choroba zhoršovala, až brzy nebyl schopen ani slézt z postele. Nikdo mu nepomohl, všichni se od něj jen s odporem odvraceli, poněvadž byl potřísněn tělesnými tekutinami a hnisem a nelibě voněl.

Jednoho dne přišla Pepka za svou paní a žádala ji, aby zavolala lékaře. Macecha tak učinila, avšak pouze kvůli mínění lidí, kteří by ji za její lhostejnost k nemocnému dítěti mohli odsuzovat. Chlapec byl umyt, převlečen a položen do čistých peřinek. Postýlka se přemístila do pokoje macechy s otcem a poté byl lékař přivolán. Když se

---

¹³⁰ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 48

¹³¹ Podle S. Freuda se melancholie vyznačuje „*hlubokou bolestnou rozladěností, ztrátou zájmu o vnější svět, ztrátou schopnosti milovat, zabržděním schopnosti jakéhokoli výkonu a snížením pocitu sebe sama [...]*“ – viz FREUD, S. *Spisy z let 1913-1917*. Praha 2002, str. 366

V současném pojetí se melancholie řadí ke čtyřem základním druhům temperamentu. „*Melancholik je zranitelný, přecitlivělý, smutný, špatně přizpůsobivý.*“ – viz ŠIMEK, J. *Lidské pudy a emoce*, Praha 1995, str. 136

¹³² HRDLIČKA, J. *Obrazy světa v české literatuře: studie o způsobech celku: Komenský, Mácha, Šlejhar, Weiner*. Praha 2008, str. 125

¹³³ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 66

chlapce ptal, co mu je, odpovědí mu bylo pouhé „*nic*“¹³⁴, dosvědčující chlapcovu statečnost. Jakmile lékař chlapce prohlédl a zeptal se macechy na okolnosti nemoci, prohlásil, že chlapci již není pomoci a do několika dnů zemře. Mohl mu ulevit jedině předepsáním léků na zmírnění bolestí.

Po lékařově odchodu bylo vše vráceno do původního stavu. Chlapce převlékli do jeho špinavého oblečení a dali do znečištěných peřin. Nedůsledná hygiena značně přispěla ke zhoršení jeho stavu a rovněž k zápachu, jenž z něj vycházel. Kvůli němu si všichni stěžovali a nevydrželi s ním dlouho v jedné místnosti. Bylo tedy nutné přesunout hoča jinam. Po zdlouhavém rozhovoru mezi macechou a Pepkou bylo rozhodnuto, že jediné místo, kam lze chlapce přemístit, je kůlna. Vzápětí tam bylo dítě přeneseno, tentokrát ovšem bez postýlky. Jeho novým ložem se stala hromada slámy, ponechali mu jen plachtu, na níž ležel, žíněný polštář po psovi a přikrývku.

Přenesením do kůlny byl chlapec vyloučen z lidského společenství. Oproti Viktorce z *Babičky*, jejíž smrt znamenala přiblížení se lidem v údolíčku, chlapec se naopak krátce před svou smrtí vzdálil okolnímu světu. Odloučením bylo též dokonáno nespravedlivé zacházení s nevinným chlapečkem. Lidské zlo ho přivedlo až na místo, kde byl nucen osamocený čekat na blízkou smrt.

Nevíme, zda si byl vědom své situace a blížícího se konce (je možné, že slyšel lékařovo konstatování o marnosti jeho léčby). Na míru uvědomění si těchto záležitostí můžeme usuzovat pouze z obecného vývoje pojmu smrti u dětí. V prvních dvou letech života děti smrti nerozumí. „*Většina 3-5letých dětí chápe smrt jako něco, co se přihodí druhým. V této době je pojem smrti stále neurčitý, je spojován se spánkem a nepřítomností světla nebo pohybu, smrt není pokládána za něco stálého, je odmítána jako konečná realita. Děti věří, že smrt je náhodná, že ony samy nikdy nezemřou [...].*“¹³⁵ Kolem šestého roku života se děti „*přizpůsobují tvrzení, že smrt je konečná, nevyhnutelná, všeobecná a osobní*“¹³⁶. Pokud by chlapci bylo 3-5 let, na svou smrt by připraven nebyl, jelikož by nevěřil, že se mu něco takového může stát. Vzhledem ke chlapcově reakci na maminčino úmrtí se však zdá, že patří spíše do skupiny, sdružující děti okolo věku šesti let. Nejdříve sice ničemu nerozumí, ale později se chová tak, jako by pochopil nutnost a neodvratnost maminčina skonu. „*Nejevilto zármutku: jako by to, že umřela, rozumělo se samo sebou a rmoutiti se nad tou nutností bylo nesmyslné. Po*

¹³⁴ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 75

¹³⁵ ŘÍČAN, P. *Dětská klinická psychologie*. Praha 1991, str. 60

¹³⁶ Tamtéž

*zvyku dětí nestálo tvrdošijně na svém, že chce, aby mrtvá maminka vstala a je chovala, jak v takových případech se stává [...]: bylo rozumno, vědouc, co může býtí.*¹³⁷ Ze spojení „po zvyku dětí“ se dá usuzovat, že chlapec se k smrti nestavěl stejně jako jeho vrstevníci, tudíž by mu mohlo být méně než 6 let (a všechny jiné okolnosti tomu nasvědčují), přesto by mohl být ve směru přístupu ke smrti vyzrálejší. Smrt sebe sama by v takovém případě mohl vnímat jakožto něco, co mu není vzdáleno a může jej snadno postihnout, protože můžeme říci, že si svou smrt mohl uvědomovat a být na ni připraven. Tato verze se jeví jako nejpravděpodobnější, ačkoli nemáme přímé důkazy, které by ji stoprocentně potvrdily.

Navzdory chlapcovu uvědomění si vlastního konce nenalezneme v jeho chování nic, co by nasvědčovalo tomu, že se smrti bojí. Patrně je s ní smířen a čeká na ni jako na své vysvobození. Stejně na jeho úmrtí pohlíží také čtenář, jenž je ve svém přesvědčení utvrzen i závěrečnou scénou, v níž je popsáno chlapcovo umírání. Namísto naturalistické popisnosti, objevující se v průběhu celé knihy, se v ní setkáme s mysticismem, poněkud narušujícím předchozí negativistický ráz povídky. Kůlnu, v níž chlapec prožíval své poslední chvíle, náhle ozáří záhadné rudé světlo, které při dopadu na chlapcovu tvář změnilo její vzezření. Nejevila již známky agónie, nýbrž vypadala jako tvář anděla. Kuře, které se prchajíc před svými pronásledovateli schovalo do kůlny, se k dítěti přitulilo a zavřelo očka. Nato se dítě poušmálo, „*jemný vzdech jakéhosi usmíření zalinul z andělských jeho rtů*“¹³⁸. Není jasné, zda se smířené poušmání týkalo tajemné záře, kuřete, nebo smíření se s nadcházející smrtí, nicméně s ohledem na skutečnost, že úsměv následoval bezprostředně po příchodu kuřete, je pravděpodobné, že tím dítě projevovalo svou vděčnost k malému společníkovi. Není však vyloučené, že kuřeti patřil pouze úsměv, zatímco povzdech naznačoval, že chlapec se již dočkal svého druha, proto mohl v poklidu čelit smrti, s níž byl smířený.

Po příchodu kuřete rudá záře pohasla a tvář dítěte získala opět hroživou podobu. Chlapec se naposledy pozvedl z lůžka a vztáhl ruce k místu, v němž viděl svou maminku, jejíž jméno bylo to poslední, co ve svém životě vyslovil. Neklidné kuře se počalo tisknout již k mrtvému tělíčku, maminka si k sobě vzala své dítě...

Zjevení mrtvé maminky může být buď výplodem dětské fantazie, nebo skutečným příchodem nebožky. Ke druhé možnosti nás přivádí především sám

---

¹³⁷ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 30

¹³⁸ Tamtéž, str. 85

vypravěč, který praví: „*Ticho! Matka jde si pro děcko.*–“¹³⁹ Nadto je jeho popis tajemné záře velice přesvědčivý a ukazuje, že se v kůlně odehrávalo cosi nadpřirozeného. Byla-li by tato varianta pravdivá, svědčila by o Šlejharově víře v posmrtný život. Veškeré zlo, spáchané na dítěti, by tak po jeho smrti mohlo být napraveno. Znovu by mohlo pocítit mateřskou lásku a prožít šťastné chvíle, o něž bylo na zemi připraveno.

Pokud se však přikloníme k první variantě, rudá zář a zjevení nebožky by se staly pouhou halucinací umírajícího dítěte. Vzhledem k agónii, kterou prožívalo, je tato možnost poměrně pravděpodobná. Nahrává jí i fakt, že maminčin přízrak musí být všemi racionálně uvažujícími lidmi pokládán za nesmysl. Rudou zář lze rovněž vysvětlit tím, že autor popisoval západ slunce, jemuž dal mystický a poněkud sentimentální nádech. Jak vidno, možností interpretace chlapcova záhadného konce je hned několik. Já se přikláním k variantě, která vše tajemné chápe coby imaginární vidinu dítěte na pokraji smrti. K této teorii mě přivádí zejména skutečnost, že nevěřím na nadpřirozené jevy, proto je pro mě představa oživlé mrtvé maminky nemyslitelná. Nejednoznačnost scény ovšem umožňuje rozumět závěrečné scéně několikerým způsobem. Záleží tudíž na každém čtenáři, které verzi dá přednost.

Kuře, které se stalo chlapcovým druhem v posledních okamžicích jeho života, čekal nejspíše stejný osud jako jeho společníka, neboť do kůlny se dostalo kvůli tomu, že jej pronásledovalo služebnictvo. Konalo tak na příkaz macechy, jíž vadil křik, který kuře vydávalo. Domnívala se, že „*jeho křik má věšteckou moc, že věští nějaké neštěstí nebo smrt.*“¹⁴⁰ Popadla ji hrůza a chtěla kuřeti znemožnit, aby nadále vřískalo. Jeho neutuchající křik ji snad upozorňoval na chlapce, umírajícího v kůlně. Zavolala proto čeládku, aby drzé kuře chytila a usmrtila. Děvečky i čeledín se kuře snažili chytit, leč marně. Zachránilo se útekem do kůlny, kam za ním nikdo kvůli dítěti nechtěl jít. Připravovali se ovšem na druhý den, kdy se o chycení kuřete chtěli pokusit znovu. Nedozvím se, zda se jim tentokrát jejich záměr vydařil, ale kuře nemohlo vzdorovat věčně a dříve či později by pokusům o chycení podlehl.

Nejdeálnější zakončením povídky by byla současná smrt dítěte a kuřete, která by dovršila jejich společný osud a umocnila by emocionální efektivitu příběhu. Dvojitý tragický konec by však také mohl odvrátit pozornost od hlavní postavy knihy – od nebohého chlapce, jehož smrt očekáváme téměř od samého počátku vyprávění.

---

¹³⁹ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 85

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 82

5.3 Jazykové prostředky popisující smrt

Jazykové jevy, jež v knize pojmenovávají zesnulé, se téměř výhradně týkají maminky. Více než dvacetkrát je v textu nazvána „nebožkou“. Druhým nejčastějším pojmenováním je „mrtvá“. Stojí buď samostatně, nebo s dodatkem „matka“ či „maminka“. O matce se rovněž mluví jako o „zemřelé“. Její mrtvé tělo je několikrát označeno jakožto „mrtvola“, zvláště v případě, kdy se na něj dívá její syn. Skutečnost, že je maminka mrtvá, je vyjadřována spojeními „umřela (ti/mi/nám) maminka“, „bude spáti napořád“, „vzal ji Pánbůh“ a „odebrala se“.

Ostatních jevů, jež mají souvislost s motivem smrti, nalezneme v povídce jenom několik. Macecha se domnívala, že ji chlapec „ještě do hrobu jednou přivede“¹⁴¹. Lékař po prohlédnutí nemocného chlapce konstatoval: „Všechno je tu marno. Takhle do několika dní.“¹⁴² Ačkoli se v této větě nikde neobjeví slovo „smrt“ či podobný výraz, je čtenáři jasné, že chlapec umírá a zbývá mu již jen několik dní života.

V době, kdy byl chlapec odnesen do kůlny, k němu vypravěč promlouvá těmito slovy: „Jsi tedy sám, zápase se smrtí a objat mráкотami“¹⁴³. Nedlouho poté je chlapec ozářen tajemnou září, což má za následek, že „mrtvá hmota jako by [byla] zburcována k životu“¹⁴⁴. Na samém konci scény z kůlny se kuře „úžeji se přisunulo k mrtvému děcku“¹⁴⁵. Zde se poprvé a naposledy mluví o mrtvém dítěti. Poslední věta, která má co do činění s motivem smrti, se vztahuje k rakvi, v níž maminka ležela. Rakev měla být svědkem proměny, během níž z „nedávno živé a milující maminky zůstane v krátkém čase hromádka mrtvé hlíny a zkaženého puchu“¹⁴⁶. Tento výrok jsme si nechali na konec, poněvadž je obzvláště naturalistický a umožňuje nám srovnat dvojí podobu maminky (živou a mrtvou), která je zde zachycena.

5.4 Závěr

Povídka *Kuře melancholik* obohatila naši práci především o poznání období mezi smrtí nebožtíka a jeho pohřbem. V jiných knihách byla tato důležitá etapa

---

¹⁴¹ ŠLEJHAR, J. K. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Praha 1974, str. 66

¹⁴² Tamtéž, str. 76

¹⁴³ Tamtéž, str. 79

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 85

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 86

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 33

opomíjena, výjimku tvoří jen Viktorka, u které však zobrazení tohoto období není tak výrazně rozvinuté jako v této povídce. Podstatnou složkou vyprávění byl také pohřeb, se kterým jsme se sice setkali již v *Marince* a *Kalibově zločinu*, avšak nikoli v takové míře.

Kromě maminky zemřel v průběhu knihy jen její syn. Spolu s *Marinkou* se tak *Kuře melancholik* řadí k dílům, v nichž se odehraje nejméně úmrtí. O to větší místo zaujímá popis příčin obou smrtí a v případě maminky taktéž popis nakládání s jejím mrtvým tělem. Těmto aspektům jsme také věnovali nejvíce pozornosti.

U ostatních postav, jejichž smrti jsme byli během celé bakalářské práce svědky, jsme mohli pozorovat, jak na jejich úmrtí reaguje jejich okolí. Chlapcův skon je však výjimkou, poněvadž po jeho smrti nezbyl nikdo, kdo by nám objasnil svůj postoj k této události, neboť kuře, sdílející s chlapcem smrtelné lože, si nebylo vědomo chlapcovy smrti. Pro celkový koncept povídky je tento fakt nevýznamný, avšak pro naši práci by se mohl stát důležitým hlediskem, které by nám pomohlo určit, zda byla chlapcova smrt příznivá či nikoli. Pokud pomineme tento nedostatek, zjistíme, že přesto známe dost okolností, jež nám tuto problematiku pomohou objasnit.

Jak již bylo řečeno, rudá záře a přízrak v podobě mrtvé maminky mohly být dvojího původu. Přikloníme-li se k jakékoli verzi, pro chlapce je důsledek pokaždé stejný. Věří, že si pro něj přišla jeho mrtvá maminka, proto svou smrt prožívá klidně a zřejmě je v posledních okamžicích svého života šťastný. Navzdory jeho velmi nízkému věku, pro nějž by jeho úmrtí mohlo být pokládáno za nešťastné, je smrt v jeho případě vysvobozením z nemilosrdného světa, který je ovládán zlem a nespravedlností. Znovu je tedy smrt považována za zdánlivě tragickou, avšak ve skutečnosti příznivou součástí života, sloužící k ukončení neutěšeného bytí.

6. KOMPARACE INTEPRETOVANÝCH DĚL

V následující kapitole porovnáme všechna interpretovaná díla a pokusíme se zachytit hlavní rozdíly a společné znaky jednotlivých textů. Pro lepší orientaci jsme kapitolu rozdělili na tři základní oddíly, které zahrnují veškeré záležitosti, jež souvisí s motivem smrti. Tato kapitola je rovněž jakýmsi shrnutím dosavadních poznatků, které poté upřesníme v samém závěru práce.

6.1 Období před smrtí

6.1.1 Ne/znalost doby příchodu smrti

Při čtení většiny z interpretovaných děl čtenář dopředu tuší, že hlavní postava zemře. Marinka je se svou diagnózou jednoznačně odsouzena k smrti a sama si je toho vědoma. Zná přesnou dobu příchodu svého konce, což pro ni může být výhodou i nevýhodou. Výhodou především v tom ohledu, že ji smrt nepřekvapí a má čas se na ni připravit. Nevýhodou zvláště kvůli neustálému vědomí brzkého zániku, které musí být stresující. Stejně jako Marinka, i její otec znal dobu své smrti, dokonce si ji sám zvolil. Kromě obětí nešťastné svatby v *Babičce* se stal jediným sebevrahem, s nímž jsme se v průběhu práce setkali.

Babiččina smrt je taktéž zřejmá již od počátku knihy, jelikož v předmluvě Němcové se dozvíme, že její babička, o níž v novele píše, zemřela už dávno. Nadto je babička při příjezdu na Staré bělidlo v poměrně pokročilém věku. Na svůj brzký skon usuzuje ve shodě s lidovou tradicí z chřadnutí jabloně, kterou nakonec museli spálit. Přesnější dobu své smrti se dozví prostřednictvím snu, ve kterém si pro ni přijde její mrtvý manžel. Viktorka o své smrti rozhodně nevěděla, neboť zemřela současně s úderem blesku, který s ohledem na svou pomatenost nemohla předvídat.

V případě *Kalibova zločinu* můžeme na smrt některé z postav usoudit ze samotného názvu knihy, který nám naznačuje, že Kaliba spáchá jakýsi zločin. Nemusí však nutně jít o vraždu či jiný čin, jehož důsledkem by byla smrt. Až do chvíle, kdy Vojta svou ženu uhodí motykou, nemáme jistotu, že se v románu stane vražda. Cítíme ovšem, že Vojtův vypjatý duševní stav postupně spěje k okamžiku, kdy se jeho zjitřené emoce vymknou jeho kontrole. Sám Vojta neočekává, že by byl schopen někomu ublížit, obzvláště své milované ženě. Otřes, který následuje po spáchání vraždy, je

pravděpodobným důvodem jeho vážného zdravotního stavu, který jej nakonec usmrtí. V posledních hodinách či dnech svého života Vojta zřejmě ví, že umírá. V dřívějších obdobích svého života však nemohl tušit, že jeho smrt přijde tak brzy. Dobu svého úmrtí tedy nezná předem, jeho blízkost pozná až nedlouho před jeho příchodem. Podobně je na tom jeho žena, která mohla pomyslet na smrt až v momentě, kdy se k ní Vojta obrátil s motykou v ruce, tedy několik vteřin před samotným skonek.

U povídky *Kuře melancholik* téměř od počátku očekáváme chlapcovu smrt, nebo přinejmenším velké utrpení, které ho čeká. Naše domněnka se potvrzuje s každou novou trýzní, kterou mu způsobuje jeho macecha se služebnictvem. Stoprocentní jistotu ohledně chlapcova úmrtí získáme při návštěvě lékaře, jenž konstatoval marnost jakékoli léčby. V předchozí kapitole jsme dospěli k závěru, že chlapec si byl i přes svůj nízký věk nejspíše vědom své nadcházející smrti, avšak zřejmě nevěděl, kdy nastane. Teprve po zjevení mrtvé maminky pozná, že přišla jeho chvíle. Když maminka umírala, cítila, že se její život chýlí ke konci, ale nevíme, kdy přesně si uvědomila svůj blízký skonek. Stalo se tak ovšem minimálně večer před její smrtí, protože v té době se loučila se svým synem.

Jedinými osobami, které určitě a s dostatečným předstihem znají dobu svého úmrtí, jsou Marinka a babička. Každá ji však zná z jiného důvodu. Marinka pravděpodobně cítí zhoršení svého zdravotního stavu, kdežto babička se (kromě svého stáří) řídí lidovými pověrami a svůj skonek odhaduje z usychající jabloně a věšteckého snu. Vojta Kaliba a chlapec jsou si své smrti vědomi až krátce před jejím příchodem. Nemohou se na ni tedy připravit tak dalece jako Marinka s babičkou.

Z vedlejších postav nikdo dlouho dopředu neznal čas, kdy zemře. Marinčin tatínek se pro smrt utopením asi rozhodl krátce před uskutečněním svého plánu. Maminka ve Šlejharově povídce věděla alespoň půl dne předem, že její pobyt na zemi již nebude mít dlouhého trvání, přesnou dobu uvědomění si nastávajícího konce však neznáme. Viktorka a Karla zemřely, aniž by se na smrt mohly připravit.

6.1.2 Postoj umírajících ke smrti

Marinka i babička jsou se svou smrtí smířeny. Babička ji chápe jakožto nutnou součást života, které neunikne nikdo z nás. Nebojí se jejího příchodu, a to jednak proto, že pro ni coby věřícího člověka neznamena trvalý zánik, jednak kvůli opakovanému setkávání se s ní. Marinka sice ještě nechce zemřít, nepoznavši vše, co život nabízí, ale

nevyhnutelnost smrti ji nakonec přiměje, aby se podvolila svému osudu a smířila se s tím, že jej nikterak nezmění. Nezbyvá jí nic jiného, než užít si zbývající část svého života a doufat v bezbolestný odchod ze světa.

Vojta Kaliba by si možná přál zemřít, kdyby byl ve stavu, jenž by mu umožnil uvažovat o svém životě. Nemohl přenést přes srdce, že zabil svou milovanou ženu, bez níž by stejně nechtěl žít. Smrt jiného člověka pro něj byla zarmucující, ať již v případě maminky, tatínka či jeho ženy. Raději by zemřel místo svých milovaných, protože si svého života cenil méně než života svých blízkých. Smrt pro něj patrně nebyla neštěstím, týkala-li se jeho samotného.

Postoj chlapce z knihy *Kuře melancholik* ke smrti je trochu problematický. Jeho přístup k umírání sebe sama jsme se snažili vyvodit z obecného modelu porozumění smrti u 3-6letých dětí. S přihlédnutím k chlapcově reakci na maminičino úmrtí (ačkoli byla zpočátku rozpačitá) jsme usoudili, že na svůj věk je jeho postoj ke smrti poměrně vyzrálý. S velkou pravděpodobností pochopil, že smrt se jej může týkat stejně jako jeho maminky. Mohl ji chápat jako vysvobození z krutého světa, tudíž jako nic neblahého, proto z ní také neměl strach.

Lze říci, že všechny hlavní postavy jsou se svou smrtí smířeny, nejvíce pak babička a Marinka. U Vojty a malého chlapce si touto skutečností sice nejsme úplně jisti, ale pomocí úvah, vycházejících z dění v knihách, jsme vyvodili závěry, z nichž je patrné, že smrt ani pro jednoho z nich nebyla ničím děsivým.

6.2 Smrt

Ve všech knihách jsme přímými pozorovateli okamžiku umírání, výjimku tvoří pouze *Marinka*, kde se také společně s povídkou *Kuře melancholik* odehraje nejméně úmrtí, což může být zapříčiněno kratším rozsahem obou textů. Šlejharovo dílo se však od *Marinky* liší tím, že úmrtí chlapce v něm obsažené je bezprostřední součástí vyprávění.

V *Babičce* a *Kalibově zločinu* se v poměru k dvěma ostatním dílům setkáme s větším počtem úmrtí. *Kalibův zločin* obsahuje celkem pět úmrtí, z toho u jednoho z nich jsme přítomni, a to u Vojtovy ženy. V *Babičce* jsou zachyceny dva procesy umírání: u babičky a Viktorčina otce. Smrt Viktorky a Hortensie se odehrají v hlavní časové linii, avšak nejsme jejich svědky. Ostatní úmrtí, do kterých můžeme zahrnout

babiččina manžela Jiřího, Viktorčino a babiččino dítě a oběti nešťastné svatby, se stala již ve vzdálené minulosti a je nám o nich vyprávěno retrospektivně.

Naprostá většina postav ve všech čtyřech knihách zemřela nepřírozenou smrtí. Přírozený odchod ze světa, tj. smrt stářím, zažili pouze některé osoby z *Babičky* a *Kalibova zločinu*, v povídkách *Marinka* a *Kuře melancholik* se tedy setkáme jen se smrtí nepřírozenou. Nejvýrazněji se přirozenost smrti projevuje u babičky, jejíž ukázková „dobrá smrt“ nenechá nikoho na pochybách o tom, zda její skon byl či nebyl výsledkem procesu stárnutí. Druhým člověkem z *Babičky*, jenž zemřel kvůli svému vysokému věku, byl Viktorčin otec. Z *Kalibova zločinu* je představitelkou přirozeného úmrtí Vojtova maminka. Bouček a Vojtův tatínek sice také dosáhli úctyhodného věku, ale k jejich smrti značně přispěly jejich starosti, které měli s lidmi ve svém okolí, proto jejich úmrtí nelze označit za přirozené.

6.3 Období po smrti

Zdá se, že období mezi smrtí a pohřbem nebylo autory považováno za důležité, protože je zobrazeno jen v dílech *Babička* a *Kuře melancholik*, přičemž v *Babičce*, kde se s ním setkáme prostřednictvím Viktorky, je vylíčeno spíše okrajově. Poměrně podrobný popis tohoto období ve Šlejharově knize je patrně způsobeno tím, že během této doby se změnil chlapcův postoj ke smrti. Nejprve byl váhavý a naivní a teprve s poznáním nezvratné změny, jež se s jeho maminkou udála, zjistil, že smrt je konečnou fází lidského života a nelze proti ní bojovat.

6.3.1 Pohřeb

Pohřeb je důležitou součástí posmrtného období, pročež je mu v knihách věnována patřičná pozornost. V *Marince* tvoří významný prvek, který nám objasňuje Marinciny osudy. Navíc nám způsobem svého provedení ukazuje odlišnost Marinky a jejího otce od ostatních lidí. V *Babičce* taktéž plní důležitou funkci, a to u babičky i Viktorky. V případě babičky je z celého pohřebního obřadu zachycen jen pohřební průvod. Ten je sledován paní kněžnou, jež svým památným výrokem vyjádřila obdiv k prosté babičce a završila tak ušlechtilý obraz babiččina života. Pokud jde o Viktorku, její smrt a následný pohřeb se staly pojítkem mezi ní a lidmi, kteří obývali údolíčko.

U *Kalibova zločinu* máme možnost porovnat mezi sebou dva pohřby. První z nich, Boučkův pohřeb, se nesl v prostém duchu. Rakev byla co nejlevnější a lidé, kteří byli pohřbu přítomni, bylo taktéž pomálu. Oproti tomu pohřeb Vojtovy ženy Karly byl mnohem okázalejší, protože pro Boučkovou, která oba pohřby platila a organizovala, byla její dcera nepoměrně důležitější než manžel, jenž se jí protivil.

Nejdůkladněji vylíčený a rovněž nejhonosnější je pohřeb maminky ve Šlejharově díle. Jeho nákladnost daná bohatstvím zemřelé je protikladem většiny ostatních pohřbů, zejména pohřbu Marinky a jejího otce. Na rozdíl od všech ostatních knih, kde je zobrazen vždy jen pohřební průvod či pouze obřad na hřbitově, Šlejhar popisuje obě části rituálu. Z tohoto hlediska je tedy z interpretovaných děl nejúplnějším.

Co se týče pohřbů hlavních postav, polovina z nich (u Vojty Kaliby a chlapce) v knize není zaznamenána, poněvadž smrtí těchto postav kniha končí. Přítomnost pohřbu u dvou zbývajících děl je zapříčiněna funkcí, kterou v dané knize mají (viz výše).

6.3.2 Reakce pozůstalých na smrt svých blízkých

Smrt postav měla pro pozůstalé různý význam. Jedinou knihou, v níž se reakce lidí na smrt svých známých neliší, je *Babička*. Viktorce všichni smrt přáli, jelikož ji v jejím případě považovali za vysvobození. Avšak když přišla, byli smutní, jelikož si na bláznivou Viktorku zvykli a brzy se jim po ní začalo stýskat. Větší ranou ovšem pro ně byla smrt babičky. S ohledem na babiččin věk byla očekávaná, přesto všechny zarmoutila. Babiččina dobrota a schopnost poradit každému, kdo potřeboval její pomoc vedly k tomu, že se babička stala nepostradatelnou osobou, jejíž odchod z údolíčka znamenal nesmírnou ztrátu pro všechny jeho obyvatele.

Smrt Marinky měla tragické následky pro jejího otce, jenž kvůli svému žalu spáchal sebevraždu. Negativně ji vnímal též básník, ale nebyla pro něj ničím, co by se nedalo překonat. Reakci macechy sice neznáme, nicméně si můžeme domyslet, že k úmrtí manžela a nevlastní dcery byla lhostejná. Nejspíše se jí ulevilo, že se nemusí starat o dva hladové krky navíc.

V *Kalibově zločinu* nenalezneme žádnou smrt (ačkoli jich bylo dokonce pět), na níž by všichni pohlíželi stejně, přestože úmrtí všech pěti osob vyvolalo ve většině lidí stejnou reakci. Maminčin odchod ze světa chápali Vojta s tatínkem jakožto pohromu,

zatímco její dcery byly v tomto ohledu zdrženlivější. Zdánlivě dávaly najevo smutek nad ztrátou své maminky, ale více než o její smrt se zajímaly o její majetek. U Boučka se naopak setkáme s tím, že většina lidí jeho smrt pokládala za vcelku příznivou. Pouze jeho přítel, u něhož po odchodu od své rodiny bydlel, mohl projevovat smutek.

Tatínkův skon byl pro naprostou většinu pozůstalých zarmucující. Pro Boučkovou a její dceru však znamenal ulehčení, neboť jim nikdo nemohl vyčítat jejich vypočítavost. Stejně pozitivní bylo pro Boučkovou i úmrtí Vojty. Přežil-li by, jistě by mu neodpustila, že zabil její dceru, kdežto takto mohla být spokojená, že byl za svůj hrůzný čin potrestán. Ostatním lidem se Vojtova smrt nejevila tak kladnou. Vesničané ho měli rádi, a třebaže byli překvapení z toho, co spáchal, soucítili s ním a litovali jeho předčasně a nepřírozené smrti. Zato jeho ženy jim líto nebylo, poněvadž ji neměli příliš v lásce. Na její pohřeb sice přišlo několik lidí, ale kromě Boučkové nikdo neuronil ani slzu.

Smrt maminky z povídky *Kuře melancholik* byla negativně vnímána jejím synem, služebnictvem, sousedy i přírodou. Pro jejího manžela znamenala úlevu a možnost znovu začít svůj život s novou ženou. Úmrtí dítěte bylo tesklivé jen pro kuře, jehož postoj ke smrti je však kvůli jeho příslušnosti ke zvířecí říši jiný než u lidí. Reakci osob, které s chlapcem měly co do činění, neznáme, nicméně vzhledem k předchozím zkušenostem s těmito lidmi můžeme s téměř stoprocentní jistotou říci, že jeho smrt přijali chladnokrevně a s pocitem ulehčení. Zbavili se těžkého břemene, jež jim znepríjemňovalo život svou pouhou přítomností.

V reakcích pozůstalých na smrt blízkých převažuje smutek, mající svůj původ v ušlechtilé povaze nebožtíka. Pokud se navíc jedná o smrt nepřírozenou, je tím více chápána jakožto nešťastná událost. Každá smrt většinou u různých lidí vyvolala odlišné reakce. Někteří ji přijali s jistým uspokojením, jiní nelíčeně truchlili. Všechny však setkání se smrtí obohatilo o novou životní zkušenost, kterou mohli využít dle svého uvážení. Nedožvíme se, jak se svou šancí naložili, ale můžeme věřit, že ji zúžitkovali, když se sami ocitli tváří v tvář smrti.

ZÁVĚR

Vybraná literární díla nám umožnila poznat přirozenou i nepřirozenou smrt. Přirozená smrt, která je v knihách obsažena v absolutní menšině, se týká *Kalibova zločinu*, v němž zemřela Vojtova maminka, a *Babičky*, popisující smrt babičky a Viktorčina otce. Ostatní, nepřirozená úmrtí, lze rozdělit do několika skupin podle příčiny úmrtí. Setkáme se tak se sebevraždou (Marinčin otec, nevěsta z *Babičky*), vraždou (v našem případě spíše zabitím; u Vojtovy ženy) či smrtelným úrazem (Viktorka = zasažení bleskem). U některých skonů nemůžeme s jistotou určit příčinu úmrtí, a to buď z toho důvodu, že neznáme podrobnosti úmrtí, nebo proto, že smrt je výsledkem více než jednoho faktoru. Do takovýchto úmrtí můžeme zařadit např. Boučka z *Kalibova zločinu*, jehož smrt je zapříčiněna zčásti vyšším věkem a zčásti alkoholem a duševním strádáním.

Každá postava má různě dlouhou dobu na to, aby se vyrovnala s příchodem smrti, přičemž nejvíce času mají Marinka s babičkou. Ostatní postavy jsou před smrt postaveny většinou krátce před svým skonem, takže nemají dostatek času na přijetí této skutečnosti. Navzdory tomu se zdá, že jsou všechny osoby se svou smrtí smířeny. Nikdo neprojevuje emoce, jež by značily strach z bolesti při umírání či ze samotné smrti. Tento fakt je velice zvláštní, poněvadž je dle mého názoru normální obávat se něčeho neznámého, a tím smrt nepochybně je. Nepřítomnost jakékoli obavy lze vysvětlit snad jen tím, že autor tuto obavu zobrazovat nechtěl, ať již z jakéhokoli důvodu.

Ochuzení o pocit strachu jsme však v rámci interpretovaných děl poznali dostatečné množství jiných projevů, jež s motivem smrti souvisejí. V první řadě jsme získali představu o posledních chvílích umírajícího. Kromě *Marinky* jsme ve všech knihách mohli sledovat zbylé okamžiky života, jež umírající prožívali. Následně jsme se prostřednictvím knih *Babička* a *Kuře melancholik* seznámili se zvyklostmi, které jsou spjaté s přípravou nebožtíka k pohřbu.

Nakonec nám všechna díla umožnila pozorovat konečnou fázi nakládání s nebožtíky – pohřeb. Ten byl zobrazen ve všech čtyřech textech, což je v porovnání se zachycením jiných částí posmrtného obřadu výjimkou. Z toho lze usuzovat, že pohřeb je v manipulaci s mrtvými tím nejdůležitějším aktem, jímž se zesnulý nadobro vzdálí od svého příbytku. Pozůstalí mají také na pohřbu poslední příležitost rozloučit se

s nebožtíkem a vzdát mu čest. Poté si obraz svých blízkých nosí pouze v srdci, ačkoli mají možnost navštívit je na hřbitově. Prostor hřbitova se ovšem objeví jen u *Kalibova zločinu* a *Marinky*. V Raisově románu se chodí Vojta dívat na mamčin hrob, avšak tyto návštěvy nejsou přímou součástí vyprávění. Zato v *Marince* je hřbitov důležitou lokalitou, jsa místem konání Marinčina pohřbu, díky němuž se dozvíme o konci Marinčina života. Využití tohoto prostředí je patrně dáno tím, že se *Marinka* řadí k romantismu, který podobné prostory preferuje.

Co se týče podobnosti mezi jednotlivými knihami, nejvíce si odpovídají *Babička* s *Marinkou*. U obou hlavních postav od počátku víme, že zemřou a ony si toho jsou též vědomy. Významnou roli hraje u obou knih pohřeb, o němž jsme se zmiňovali v předchozí kapitole. Postava Marinky má také společný rys s Viktorou: obě jsou částečně izolovány od společnosti. Podobnost mezi *Babičkou* a *Marinkou* není jedinou, kterou najdeme, u těchto dvou knih je však nejvýraznější.

Shrneme-li všechny dosavadní poznatky, zjistíme, že navzdory odlišným literárním diskursům, rozdílné době a různým autorům lze v námi interpretovaných textech nalézt podobné znaky v uplatnění motivu smrti. Neshodují se sice ve všech aspektech, ale v každých dvou knihách objevíme alespoň jeden rys, který je oběma dílům společný. Mnohem přínosnější je však sledování rozdílů mezi jednotlivými texty. Různorodost užitých motivů nám totiž poskytla takřka celistvý pohled na problematiku smrti, která byla naším hlavním tématem. K rozšíření našeho omezeného zorného úhlu by bylo zapotřebí prostudovat větší množství děl české literatury 19. století a do interpretace více zahrnout i literární diskursy, což může být případným námětem budoucí diplomové práce.

POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura:

MÁCHA, Karel Hynek. *Marinka a jiné prózy*. Vyd. 1. Praha: Levné knihy KMa, 2002. ISBN 80-730-9020-1.

NĚMCOVÁ, Božena. *Babička: Obrazy venkovského života*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1969.

RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin*. Vyd.1. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

ŠLEJHAR, Josef Karel. *Kuře melancholik; Ukolébavka*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1974.

Sekundární literatura:

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: Doba ležících*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-720-3286-0.

ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie: obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-702-1514-3.

BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Klinická psychologie v praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8735-3.

Bible svatá. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967.

BRABEC, Jiří a kol. *Dějiny české literatury III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php?expand=/dejiny/hcl/dcl3>

ČERNÝ, Václav. *Knížka o Babičce*. Vyd. 1. Praha: Lidová demokracie, 1963.

DVOŘÁK, Karel a kol. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php?expand=/dejiny/hcl/dcl2>

FLEJBERK, Petr. *Josef Karel Šlejhar: Cizinec své doby*. Vyd. 1. Liberec: P.F.art Production, 2007.

FREUD, Sigmund. *Spisy z let 1913-1917*. Vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 2002. ISBN 80-861-2318-9.

HAMAN, Aleš. *Česká literatura 19. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002. ISBN 80-704-0539-2.

- HAMAN, Aleš a Radim KOPÁČ (ed.). *Mácha redivivus , 1810-2010: sborník ke dvoustému výročí narození Karla Hynka Máchy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-802-0018-724.
- HANUŠ, Jiří. Kdo může za můj hřích ?. In: PEISERTOVÁ, Lucie, Václav PETRBOK a Jan RANDÁK. *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 25.-27. února 2010*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011, s. 196-206. ISBN 978-80-200-1900-4.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha: Panorama, 1990. Panorama. ISBN 80-703-8158-2.
- HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2001, s. 721-745. ISBN 80-7215-140-1.
- HODROVÁ, Daniela. Symbolika Máchovy Marinky. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*. 1977, roč. 46, č. 3, s. 271-282.
- HORKÝ, Milan a Roman HORKÝ (ed.). *Božena Němcová - život, dílo, doba: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7.-8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové*. Vyd. 1. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 2006. ISBN 80-239-8467-5.
- HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy : témata symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 1999. ISBN 80-860-2258-7.
- HRDLIČKA, Josef. *Obrazy světa v české literatuře: studie o způsobech celku : Komenský, Mácha, Šlejhar, Weiner*. Vyd. 1. Praha: Malvern, 2008. ISBN 978-808-6702-414.
- JAN ZE ŽATCE. *Oráč z Čech*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1994. ISBN 80-702-1084-2.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Česká literatura od Máchy k Březinovi. *Tvar*. 1993, roč. 4., č. 51-52, s. 24. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/4.1993/51-52/24.png>
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Raisovo úsilí o realistickou prózu: Ke genezi realismu let osmdesátých a devadesátých. *Česká literatura*. 1958, roč. 6, č. 3, s. 317-340. ISSN 0009-0468. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/6.1958/3/317.png>
- Kalibův zločin: Obraz z podhůří. Napsal K. V. Rais. *Světobzor*. 1892, roč. 26, č. 26, s. 303-305. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=SvetozorII/26.1892/26/305.png>
- KLEMPERA, Josef. *Český snář*. Vyd. 1. Praha: TJ Bohemians, 1990. ISBN 80-900-

1005-9.

KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2004. ISBN 80-704-0697-6.

LORENZOVÁ, Helena a Tatána PETRASOVÁ . *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9-11. března 2000*. Vyd. 1. Praha: KLP, 2001. ISBN 80-859-1779-3.

LORMANOVÁ, Jarmila a kol. *Božena Němcová, paní našeho času: Sborník studií o Boženě Němcové v literatuře, dramatickém umění a hudbě*. Praha: Panorama, 1986.

MÁCHA, Karel Hynek. *Máj*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1119-6.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1968.

MAIDL, Václav. Adalbert Stifter a Božena Němcová: podoby a rozdíly. In: *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.-8. března 2003*. 1. vyd. Praha: KLP, 2004, s. 394-401.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha a.s., 1997. ISBN 80-720-1045-X.

MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, 699 s. ISBN 80-718-5669-X.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-702-1397-3.

NEJEDLÁ, Jaromíra. *Balada a moderní epika*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1975.

NĚMCOVÁ, Božena, Robert ADAM a Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ . *Korespondence II: 1853-1856*. Praha: Lidové noviny, 2003-2007. ISBN 80710669744.

Objektivní vypravěč: Kalibův zločin Karla. V. Raise. DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 86-99. ISBN 80-202-0418-0.

PAVELKA, Jiří a Ivo POSPÍŠIL . *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno: Georgetown, 1993. ISBN 80-901-6040-9.

QUILL, Timothy E. a Robert V. BRODY. 'You Promised Me I Wouldn't Die Like This!': A Bad Death as a Medical Emergency. *Archives of Internal Medicine*. 1995, roč. 155, č. 12, s. 1250-1254. Dostupné z: <http://archinte.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=620656>

ŘÍČAN, Pavel. *Dětská klinická psychologie*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1991. ISBN 80-

201-0131-4.

SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: Epoque, 2006. ISBN 80-870-2711-6.

ŠIMEK, Jiří. *Lidské pudy a emoce: jak jim porozumět a jak s nimi žít*. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-710-6121-2.

TILLE, Václav. *Božena Němcová*. Vyd. 9. Praha: Odeon, 1969.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

VLAŠÍN, Štěpán (ed.) *Slovník literárních směrů a skupin*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1976.

VODIČKA, Felix. *Cesty a cíle obrozenské literatury*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1958.

VODIČKA, Felix. *Dějiny české literatury II: literatura národního obrození*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960. Dostupné z:

<http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php?expand=/dejiny/hcl/dcl2>

VOKURKA, Martin a Jan HUGO. *Velký lékařský slovník*. 7., aktualiz. vyd. Praha: Maxdorf, 2007, xv, 1069 s. ISBN 978-80-7345-130-1.

PŘÍLOHY

Závěr Kalibova zločinu v časopiseckém vydání

viz Kalibův zločin: Obraz z podhůří. Napsal K. V. Rais. *Světobzor*. 1892, roč. 26, č. 26, str. 305:

Páž dosud vzepjatá ještě výše se vyšvihla, a silná, praskavá rána padla Karle do temena.

Svalila se rázem.

Motyka vyletěla mu z ruky.

Zaťaté ruce maje svisly mžikem pohleděl na skleslou – ale již divoce vyhrabal se ze dveří.

Na návsi rozléhal se jekot Boučkové.

Voják, hošíčka stále ještě drže v náručí, stál jako bez ducha.

Kapky krve s Karliny hlavy mlaskavě padaly na podlahu . . .

*

V čísle druhém třetího ročníku Podhorského věstníku stála následující lokálka: Senzační vražda a sebevražda. Laskavé čtenářstvo naše dojistá se pamatuje na zprávu naši o přelíčení s Vojtěchem Kalibou, chalupníkem z Ostružinova. V referátě svém ukázali jsme, jak nešťastna může býti mladá žena, jež všecko obětovala starému kručákovi. Čistý tento mužiček, jemuž, jak se zdá, byla láhev kořalky milejší než vlastní žena, pronásledoval ji jako drak a nakládal s ní jako se zvířetem. Za to, že věnovala mu mládí svoje, poměrně dosti slušné jmění, a že chtěla mu býti dobrou družkou života i pilnou hospodyní v hospodářství jeho, zakoušela nejen od manžela svého, ale téměř ode všeho přátelstva všelijakých roztomilých příjemností. Člověk bystřejšího ducha, slyše všecky výpovědi svědků, mohl hned býti doma. Drobné děťátko, jež bylo nebohé ženě v těžkém hoří jedinou útěchou, bálo se vlastního otce jako bubáka. Pověděli jsme, že za dravé nakládání se ženou i tchyní (ačkoliv se tím všelijakých „dobrých“ tchyní – tedy ani této – nechceme zastávat!) dostal čtyřnedělní, čtyřmi posty zostřený žalář. Soud byl milostiv, bylť obžalovaný dosud zachovalý, přiznával se ke všemu, a zdálo se, že jde do sebe. Také my domnívali jsme se, že probudilo se v něm svědomí, vždyť hanba, do které celou rodinu přivedl, jak se nám z Ostružinova sděluje, již i staříckého otce jeho sklátila do temného hrobu – ale sklamali jsme se hrozně!

Dravý ten člověk, byv o posledním dni v roce propuštěn z vězení, v černé noci sylvestrovské, kdy jasná nálada zachvívá všemi srdci lidskými, jako lačná šelma letěl z Jičina domů, kdež připlížil se k rodné chalupě, v níž nešťastná manželka s matkou svojí trávil smutné hodiny; plny zlých i dobrých nadějí očekávaly snad jeho příchodu.

Vrazil do světnice, kdy nejmenšího neměly tušení, co na ně čeká, a motyku drže v napřažené ruce hnal se na ženu. Na štěstí byl přítomen vojín Rachota, příbuzný mladé i staré ženy, jenž jsa doma od pluku svého na dvoudenní dovolené, přišel na krátkou

pobytku. Statečný tento muž nemohl, bohužel, činu zlého zmařiti, rána dopadla dříve, než mohl vraha uchopiti – mladá Kalibová klesla s proraženou lebkou. Dalšímu řádění dravcově přítomnost vojínova přece zabránila. Vrah Kaliba vyletěl pak z tiché chaloupky a hnal se do polí. Než se ustrašená tchyně dovolala lidí, zmizel v černé tmě.

V poslední chvíli dovidáme se, že také mrtvola vrahova byla nalezena. Po děsném činu svém, obávaje se bezpochyby spravedlnosti, vrhl se do hlubin rybníka, jehož tmavá hladina vlní se nedaleko Ostružinova. Ubohý sirotečku, smutně se o tebe otec postaral!

Podrobnější zprávy o bestiálním činu neopomeneme s obvyklou důkladností s váženým čtenářstvem svým sděliti v čísle příštím.